

Theatrum historiae 36 (2025)

DOI:10.46585/th.2025.36.05

Příspěvek k problému určování národnosti a státní příslušnosti podle rasových kritérií v Protektorátu Čechy a Morava

René NOVOTNÝ

Abstract: *This paper focuses on the Nazi conception of citizenship in the Protectorate of Bohemia and Moravia, revealing the contradictions between ideology and the practical possibilities of nationality policy. The Nazis aimed to capture not only the indigenous German minority but also the so-called “national middle layer” in linguistically mixed areas. It often happened that opportunists or collaborators sought German citizenship, while people of German or mixed origin had reservations about joining the Volksgemeinschaft. The study analyses the chaos associated with granting German citizenship until 1941, when it was decided to subject applicants to racial assessment according to SS criteria. Granting German citizenship became a tool of the Germanisation policy, with racial criteria also being applied to mixed marriages. The research reveals the pseudoscientific nature of Nazi racial policy. The study brings new insights into the practical application of Nazi racial policy in the context of the occupation of the Czech lands and performs a critical evaluation of its impact on the fates of specific individuals.*

Keywords: *German (Reich) Citizenship, Racism, Nazi Racial Policy, Protectorate of Bohemia and Moravia, Racial Selection, SS Race and Settlement Main Office, Mixed Marriages, Germanisation*

Problematiku státního občanství chápali nacisté nikoliv pouze jako otázku právní, ale navýsost ideologickou. Toto pojetí se samozřejmě odrazilo v legislativě nacistického Německa, jež byla nejen ve věci státní příslušnosti a občanství velmi stručná až vágní, a poskytovala tím široký prostor exekutivě k pružným výkladům dle aktuální potřeby.¹ Zákon o říšském občanství (*Reichsbürgergesetz*) z roku 1935, který byl součástí

1 Pro totalitní režim Třetí říše platila absolutní dominance exekutivní moci nad legislativní, a to v duchu „vůdcovského principu“. Vyšší moc než zákony měla v praxi nacistického bezpráví exekutivní rozhodnutí Hitlera a jemu podřízených pohlavářů. K pojetí nacistického práva např. Douglas G. MORRIS, *Politics, Ethics, and Natural Law in Early-Twentieth-Century Germany, 1900–50*, in: John J. Michalczyk (ed.), *Nazi Law: From Nuremberg to Nuremberg*, London – Oxford – New York – New Delhi – Sydney 2018, s. 11–21, zde s. 11–12, 18.

tzv. norimberských zákonů, tak měl pouhé tři paragrafy a jeho první prováděcí nařízení jich pak mělo sedm.²

Původně se nacistická státoobčanská legislativa vymezovala především proti Židům, ale v souvislosti s teritoriální expanzí Třetí říše po roce 1938 se museli nacisté vypořádat s právním postavením obyvatel okupovaných zemí, a to zvláště těch, kteří nebyli německého původu. Podobně jako v případě Židů a židovských míšenců zde hrál hlavní roli princip „krve“ v duchu nacistické rasové ideologie. V okupovaných zemích tak aplikace nacistického pojetí státního občanství vedla ke stratifikaci obyvatelstva dle přiznaných práv (Němci, neněmečtí obyvatelé a Židé spolu s dalšími údajně „méněcennými živly“), přičemž například na území okupovaného Polska bylo obyvatelstvo členěno do více skupin prostřednictvím *Deutsche Volksliste* (DVL).

Na území Protektorátu Čechy a Morava se měly stát německými státními příslušníky a potažmo říšskými občany pouze osoby německého původu. Všichni ostatní měli získat zvláštní institut protektorátní příslušnosti.³ Německé obyvatelstvo Protektorátu však představovalo jen asi tříprocentní menšinu, a tak se nacisté snažili v duchu germanizační politiky přilákat do německých řad i další skupiny obyvatel, a to zejména z národnostně smíšeného prostředí nebo národnostně indiferentní jedince, třebaže v soukromém životě užívali výhradně češtinu.

Otázka státního občanství se stala nejen na území Protektorátu velmi důležitou součástí nacistické národnostní politiky (*Volkstumspolitik*). Jejím cílem zde bylo germanizovat původně neněmecké území Čech a Moravy spolu s jeho obyvatelstvem. Smyslem už nebylo pouze hledat alespoň náznaky německého původu, ale k přijetí do německého společenství měla postačit odpovídající „rasová kvalita“ daného jedince. Stále větší důraz se totiž začal klást na uplatnění rasových kritérií při výběru osob vhodných k poněmčení. Vyhovujícím Čechům pak mohlo být nabídnuto německé občanství. Rasová měřítko se ruku v ruce aplikovala i na smíšená česko-německá manželství s výhledem na získání celých rodin pro „němectví“ (*Deutschtum*).

Předložená studie⁴ si klade za cíl posoudit význam rasové selekce v případech určování národnosti a způsobilosti k získávání německé státní příslušnosti v Protektorátu. Stranou pozornosti nezůstane ani problematika smíšených manželství. Zaměří se přitom na praktické uplatňování rasových kritérií a jeho vliv na konečná rozhodnutí německých

2 Reichsbürgergesetz, 15. September 1935, RGBl. I, 1935, S. 1146. Erste Verordnung zum Reichsbürgergesetz, 14. November 1935, RGBl. I, 1935, S. 1333.

3 Erlaß des Führers und Reichskanzlers über das Protektorat Böhmen und Mähren, 16. März 1939, RGBl. I, 1939, S. 485. Republiковано v němčině i českém překladu též ve Sbírce zákonů a nařízení pod č. 75/1939 Sb. z. a n., Výnos Vůdce a říšského kancléře o Protektorátu Čechy a Morava.

4 Studie vychází z disertační práce autora – René NOVOTNÝ, *Národnost, rasa a pospolitost: Německé obyvatelstvo v Protektorátu Čechy a Morava*, Disertační práce, FF UPCE, Pardubice 2019.

úřadů. Bude rovněž poukazováno na případné odchylky od teoretických postulátů nacistické ideologie a normativů. Text by měl odpovědět na choulostivou otázku, jakými vlastnostmi musel člověk disponovat, aby byl nacisty považován za „rasově způsobilého“ ke vstupu do „*Volksgemeinschaft*“.

Tématu udělování německého občanství ve spojení s rasovou selekcí se dosud věnovaly především knižní počiny německých historiků Detlefa Brandese,⁵ Isabely Heinemannové⁶ a Reného Küppera.⁷ Poněkud netradiční přístup pak zvolil ze své americké perspektivy Chad Bryant, přičemž kladl zvláštní důraz na smíšené a národnostně neukotvené vrstvy protektorátní populace.⁸ Nověji se problematikou rasové selekce v nacisty okupované Evropě zabývá mladý americký historik Bradley J. Nichols.⁹ Přínosné jsou pro výzkum dané oblasti rovněž práce českých autorů Petra Němce,¹⁰ Michala V. Šimůnka¹¹ nebo Radky Šustrové.¹² V rámci české historiografie se přímo institutem říšského občanství v Protektorátu zabýval František Emmert v několika svých studiích,¹³ v nichž nahlížel na problematiku především optikou institucionální a právní. O komplexní výklad nacistické

- 5 Detlef BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, Praha 1999; TÝŽ, „*Umvolkung, Umsiedlung, rassische Bestandsaufnahme: NS-„Volkstumspolitik“ in den böhmischen Ländern*“, München 2012. Novější z jeho prací se přitom zaměřila na problematiku rasové selekce mnohem podrobněji.
- 6 Isabel HEINEMANN, „*Rasse, Siedlung, deutsches Blut*“: *Das Rasse- & Siedlungshauptamt der SS und die rassenpolitische Neuordnung Europas*, Göttingen 2003.
- 7 René KÜPPER, *Karl Hermann Frank (1898–1946: Politische Biographie eines sudetendeutschen Nationalsozialisten*, München 2010.
- 8 Chad BRYANT, *Prague in Black: Nazi Rule and Czech Nationalism*, Cambridge (Mass.) 2007; TÝŽ, *Either German or Czech: Fixing Nationality in Bohemia and Moravia, 1939–1946*, *Slavic Review* 61, 2002, č. 4, s. 683–706; TÝŽ, *Občanství, národnost a každodenní život: Příspěvek k dějinám česko-německých smíšených manželství v letech 1939–1948*, *Kuděj* 4, 2002, č. 2, s. 43–54; TÝŽ, *Acting Czech, Marking Germans: Nationality Politics in Bohemia and Moravia, 1939–1947*, *Bulletin of German Historical Institute* 34, 2004, s. 65–73.
- 9 Bradley J. NICHOLS, *The Hunt for Lost Blood: Nazi Germanization Policy in Occupied Europe*, Ph.D. Dissertation, University of Tennessee 2016.
- 10 Petr NĚMEC, *Die Lage der deutschen Nationalität im Protektorat Böhmen und Mähren unter dem Aspekt der „Eindeutschung“ dieses Gebiets*, *Bohemia: Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder*, Bd. 32, Heft 1, 1991, s. 39–59.
- 11 Michal ŠIMŮNEK, *Race, Heredity and Nationality: Children in Bohemia and Moravia, 1939–1945*, in: Kjersti Ericsson – Eva Simonsen (eds.), *Children of World War II: The Hidden Enemy Legacy*, New York 2005, s. 190–210. Z poslední doby je to zejména obsáhlá studie Michal V. ŠIMŮNEK – Uwe HOSSFELD, *The Avantgarde of the ‘Rasse’: Nazi ‘Racial Biology’ at the German Charles University in Prague, 1940–1945*, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, Tomus LIV., Fasc. 1, 2014 (2015), s. 55–110.
- 12 Radka ŠUSTROVÁ, *Zastřené počátky sociálního státu: nacionalismus a sociální politika v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2020.
- 13 František EMMERT, *Říšské občanství jako nástroj nacistické ideologie a germanizační politiky*, in: Jaromír Tauchen – Karel Schnelle (eds.), *Odras německého národního socialismu ve třicátých letech v Československu a ve státech střední Evropy*, Ostrava – Brno 2013, s. 27–35; TÝŽ, *Právní institut tzv. říšskoněmeckého občanství v expanzivní a rasistické politice nacistického Německa v letech 1935–1945*,

rasové politiky vůči českému obyvatelstvu na území Protektorátu se ve své monografii naposledy pokusil autor této studie, přičemž věnoval značnou pozornost právě otázce přiznávání německé státní příslušnosti.¹⁴

Tato studie je založena především na archivních pramenech úřední provenience. Pro tento účel byly využity zejména archivní fondy centrální okupační správy z Národního archivu. Své nezastupitelné místo však měly i archiválie z provenience nacistických regionálních úřadů a úřadoven v Protektorátu (oberlandráty, správy z příkazu Říše při zemských úřadech) uložené ve státních oblastních archivech. Takové prameny umožňují vhled do národnostní politiky na nižších úrovních německé okupační správy. Jednalo se zejména o úřední korespondenci, memoranda, zápisy z porad, situační zprávy, různá periodická hlášení a statistické výkazy, formuláře, oběžníky či normativy a jejich návrhy. Pro interpretaci rasových kritérií autor využil též vybrané dokumenty uložené v německém Bundesarchivu. Archivní prameny byly doplněny tištěnými prameny, a to zejména normativního charakteru, ale vycházelo se též z dobových vědeckých publikací především z oblasti německé rasové nauky (*Rassenkunde*).

Předložená práce by měla rozšířit dosavadní poznatky v oblasti národnostní politiky v Protektorátu o syntézu právních reálií ve sféře státní příslušnosti a praktické rasové selekce probíhající za účelem germanizace českých zemí na základě iracionálních rasistických představ německých nacistů. Vedlejším produktem má být prokázání nekoherentnosti při uplatňování na první pohled sofistikovaného systému rasových kritérií. Autor přitom poukáže na konkrétní případy lidí, kterých se rasová selekce v oblasti státoobčanské přímo dotkla.

Národnost v pojetí nacistické ideologie

Zákon o říšském občanství explicitně stanovil, že říšským občanem se mohla stát pouze osoba „*německé nebo druhově spřízněné krve*“.¹⁵ Z možnosti získat německé občanství byli vyloučeni především Židé.¹⁶ Kromě nich byli za „*druhově cizí*“ považovány také příslušníci

Moderní dějiny 22, 2014, č. 2, s. 141–153; TÝŽ, *Říšskoněmecké občanství na území okupovaných českých zemí v letech 1938–1945*, Historický obzor 27, 2016, č. 1–2, s. 36–42.

14 René NOVOTNÝ, *Řešení české otázky: Nacistická rasová politika v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2021. Této knize předcházelo několik dílčích studií zaměřených na nacistickou národnostní a rasovou politiku, které se zvláště soustředily na výkon praktické rasové selekce. Srov. TÝŽ, *Služebna Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS v Pardubicích 1941–1944*, Východočeský sborník historický 21, 2012, s. 253–330; TÝŽ, *Nacistická národnostní politika na Pardubicku v letech 1939–1945*, Východočeský sborník historický 24, 2013, s. 169–217; TÝŽ, *Obraz Čechů v německé rasové nauce a nacistické rasové ideologii*, *Theatrum historiae* 13, 2013, s. 167–219; TÝŽ, *Česko-moravská pobočka Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS, 1941–1945*, Moderní dějiny 23, 2015, č. 2, s. 157–220.

15 § 2 odst. 1 – Reichsbürgergesetz, 15. September 1935, RGBl. I, 1935, S. 1146.

16 § 4 odst. 1 – Erste Verordnung zum Reichsbürgergesetz, 14. November 1935, RGBl. I, 1935, S. 1333.

ostatních tzv. „mimoevropských ras“, např. „cikáni“, černoši, Austrálci, Asiaté nebo třeba Pygmejové.¹⁷ Ze zákonné definice tak nemohli samozřejmě ani tito lidé získat říšské občanství. Naopak získání říšského občanství nebylo za splnění dalších podmínek *apriori* vyloučeno v případě „druhově spřízněných“ (*Artverwandt*) národů evropského původu.

Do tohoto pojmu zahrnul Egon Leuschner z Rasově-politického úřadu NSDAP „národy, které ve svém rasovém složení mají stejné komponenty [*Bestandteile*] jako německý národ“. Konkrétně za ně považoval například Švédy, Poláky, Italy, Francouze – a nebo také Čechy.¹⁸ To ovšem vůbec neznamenovalo, že by si byly z hlediska nacistické ideologie všechny evropské národy rovny. Sám Leuschner poukázal na to, že mezi evropskými národy jsou rozdíly v poměrech jejich rasových komponent a v jejich tzv. „rasovém jádře“ (*rassischer Kern*).¹⁹

Toto jádro mělo představovat dominantní rasový prvek. U germánských národů prý tvořila „rasové jádro“ nordická rasa (*nordische Rasse*)²⁰ vyznačující se světlou pigmentací, dlouhou lebkou a vysokým vzrůstem. Naopak u slovanských či románských národů měla být nordická rasa sice také přítomna, avšak pouze jako minoritní element. Proto tyto národy považoval celkově za „kmenově cizí“ (*stammesfremd*). Připustil však, že uvnitř těchto národů žili lidé, kteří se rasově blížili Němcům, a u takových jedinců měla být možná „pravá změna národnosti“ (*Umvolkung*), kterou striktně odlišoval od klasické asimilace – neboli „nepravé změny národnosti“, která představovala pouze povrchní přijetí jazyka.²¹ Podle Leuschnera asimilace oproti „pravé změně národnosti“ vede k „narušení rasové jednoty a vede k zániku národa.“²² Čechy považoval Leuschner za národ jako celek neponěmčitelný pro jejich výrazné podíly alpské a východobaltické rasy, kteréžto se vyznačovaly menším tělesným vzrůstem a kulatou hlavou. Na druhou stranu připustil, že díky staletí trvajícimu kontaktu s Němci se zde vyskytovalo větší množství lidí s příznivým rasovým profilem, kteří mohli být poněmčeni.²³

Podle Christophera Huttona tvořil biologicky (rasově) definovaný národ (neboli „*Volk*“) základ nacistické ideologie.²⁴ Tím se nacisté výrazně odlišovali od moderního pojetí, dle kterého je národ či národnost sociokulturním konstruktem. Extrémně primordialistický

17 Zemský archiv v Opavě (dále jen ZA Opava), Vládní prezident v Opavě, inv. č. 3005, Směrnice říšského ministerstva vnitra k vyšetřování na základě zákona o ochraně německé krve, 24. 2. 1936.

18 Egon LEUSCHNER, *Nationalsozialistische Fremdvolkpolitik*, Berlin 1942 (?), s. 15–16.

19 Tamtéž, s. 7.

20 Tamtéž, s. 16.

21 Tamtéž, s. 19–25.

22 Tamtéž, s. 24.

23 Tamtéž, s. 28–29.

24 Christopher M. HUTTON, *Race and the Third Reich: Linguistics, Racial Anthropology and Genetics in the Dialectics of Volk*, Cambridge 2005, s. 130.

pohled nacistů tvořil ostatně základ nacistického učení v Hitlerově knize *Mein Kampf*.²⁵ Ostatně zmiňovaný Leuschner k definici národa napsal: „*Národy sestávají biologicky z ras a rasových směsí. Etnický charakter [völkische Eigenart] národa se vyvíjí na jedné straně z rasových sil v něm žijících a na druhé straně z jeho dějin v nejširším slova smyslu.*“

Podobně definoval pojem „národ“ rasový teoretik Karl Valentin Müller (1896–1963), který od roku 1940 působil na pražské Německé Karlově univerzitě: „*Národ je biologický pojem a popisuje společenství pokrevně, tedy rasově spřízněných lidí, kteří jsou navzájem úzce semknutí společným prostředím, životním prostorem, zvyky, tradicemi, jazykem a dějinami.*“²⁶ Podle zastávce tzv. „rasové psychologie“ Paula Bruchhagen sestávají národy z ras a rasy pak byly reprezentantkami jednotlivých národů tvořených rozdílnými rasami, jejichž výskyt se mezi národy lišil.²⁷ Taková konstrukce, kterou nacisté přijali, umožňovala poukázat na imaginární „rasovou jednotu“ Němců, na druhou stranu ale nevylučovala posilování „žádoucího“ nordického prvku na úkor ostatních ras prostřednictvím pozitivní rasové selekce.

„Hodnotu“ jednotlivých rasových složek a tedy i „hodnotu“ celých národů předurčovalo učení předního ideologa nordické nadřazenosti Hanse F. K. Günthera (1891–1968), jehož nomenklatuře tzv. evropských ras se dostávalo v aparátu Třetí říše prakticky všeobecného uznání.²⁸ Na vrcholu rasového žebříčku stála nordická rasa, které Günther přiřazoval až heroické schopnosti a téměř všechny možné pozitivní charakterové vlastnosti. Hned po ní následovala rasa fálská (*fälische Rasse*), jež se svým vzezřením odlišovala od nordické pouze širším obličejem a robustnější postavou. Za relativně „hodnotnou“ považoval Günther ještě tmavovlasou a krátkohlavou dinárskou rasu (*dinarische Rasse*), kterou popsal jako „*rasu válečníků*“ a jež k tomu byla předurčena především svou vysokou postavou.

Dlouholebá, avšak zároveň tmavší a postavou malá mediteránní rasa (v Güntherově nomenklatuře *westische Rasse*) typická například pro Španěly, jižní Francouze nebo Italy už tak dobře hodnocená nebyla. Na chvostu evropského „rasového žebříčku“ pak stály dvě krátkolebé rasy vyskytující se zejména ve středovýchodní a východní Evropě – alpské (*ostische Rasse*) a východobaltické rasy (*ostbaltische Rasse*). Tyto dvě rasy se lišily zejména svou pigmentací – zatímco alpská byla spíše brunetní, „východobaltici“ měli mít světlé

25 Je příznačné, že jedna z kapitol se jmenuje „Národ a rasa“ („*Volk und Rasse*“). Srov. Adolf HITLER, *Mein Kampf*, 172.–173. Auflage, München 1936, s. 311–362.

26 Karl Valentin MÜLLER, *Deutsches Blut in Böhmen und Mähren*, in: *Böhmen und Mähren im Werden des Reiches*, Prag 1943, s. 18–30, zde s. 18.

27 Paul BRUCHHAGEN, *Allgemeine Rassenseelenlehre: Grundlegung*, Leipzig 1940, s. 138.

28 Ke Güntherově rasové systematice a popisu jednotlivých ras blíže viz R. NOVOTNÝ, *Řešení české otázky*, s. 91–95. Srov. Hans F. K. GÜNTHER, *Rassenkunde des deutschen Volkes*, München 1930, s. 38–157, 190–243.

vlasý a často šedé oči. Oběma těmto rasám byly Güntherem a dalšími autory²⁹ přiřknuty spíše negativní charakterové vlastnosti. Günther později popsal ještě sedmý evropský typ – tzv. „sudetskou rasu“ s relativně výraznou prognácií, kterou označil za jakýsi paleolitický relikt.³⁰

Ohledně podílu nordické rasy v německém národě byl Günther poněkud skeptický. Dle něj představoval podíl ryze nebo téměř čistě nordických Němců pouze 6–8 %.³¹ Celkovou přítomnost „nordické krve“ v různém stupni promíšení pak odhadl na zhruba polovinu německé populace.³² Mezi jižními Němci byla patrná vyšší přítomnost alpské a dinárské rasy.

Jiní autoři se snažili (zjevně z politických pohnutek) podíl „nordické krve“ v německém národě navýšit. Například podle antropologa Michaela Hesche (1893–1979) tvořili lidé s nordickým rasovým prvkem, do kterého započítával též příslušníky „spřízněné“ fálské rasy, ve skutečnosti až 70 % německého národa.³³ „Realistický“ pohled na rasovou otázku zastávala Himmlerova všemocná organizace SS, v jejíž jedné brožuře se uvádělo: „*Nordická rasa určuje charakter německého národa, protože tvoří jeho největší část (50–60 %). Téměř každý Němec je nositelem nordické krve, která do jejich předků někdy a někde vtekla. Nordické pokrevní dědictví je sjednocujícím poutem, které z nás učinilo národní společenství, které formuje tělo německého lidu a které stvořilo německou kulturu v jejích rozhodujících rysech.*“³⁴

Názory na „rasovou kompatibilitu“ Čechů s Němci se postupem času vyvíjely. Zatímco na podzim 1938 vyšel štvavý článek ve Streicherově antisemitském plátku *Der Stürmer*, v němž autor zveličoval údajný „mongoloidní“ ráz Čechů,³⁵ pozdější názory, a to zvláště po obsazení česko-moravského vnitrozemí v březnu 1939, se stavěly vůči Čechům příznivěji. Karl Valentin Müller ve svých studiích zdůrazňoval rasovou promíšenost české a německé „krve“.³⁶ Ve zcela podobném duchu napsal své memorandum k řešení „českého problému“ někdejší funkcionář Sudetoněmecké strany na jižní Moravě Alfred Kottek (1906–1943).³⁷

29 Srov. Bruno K. SCHULTZ, *Erbkunde, Rassenkunde, Rassenpflege*, München 1933, s. 61, 64; Ernst RITTERSHAUS, *Konstitution oder Rasse?*, München 1936, s. 146–156; Otto Tümlirz, *Anthropologische Psychologie*, Berlin 1939, s. 157–158.

30 H. F. K. GÜNTHER, *Rassenkunde des deutschen Volkes*, 14. Aufl., München 1930, s. 165–168.

31 TÝŽ, *Rassenkunde des deutschen Volkes*, 16. Auflage, [S. l.] 1939, s. 296.

32 Tamtéž, s. 295.

33 Michael HESCH, *Die nordische Rasse als Grundlage der rassischen Zusammensetzung des deutschen Volkes*, Rasse: Monatschrift der Nordischen Bewegung, 1934, č. 1, s. 57–69, zde s. 65–66. Srov. Hans-Jürgen LUTZHÖFT, *Der Nordische Gedanke in Deutschland 1920–1940*, Stuttgart 1971, s. 250–252.

34 *Rassenpolitik*, SS-Hauptamt, nedat., s. 19.

35 Srov. R. NOVOTNÝ, *Obraz Čechů*, s. 182, 215.

36 Viz např. Karl Valentin MÜLLER, *Deutschtum und Tschechentum in rassen- und gesellschaftsbiologischen Betrachtung*, Rasse: Monatschrift für den nordischen Gedanken, Bd. 8, 1941, s. 303–307.

37 Národní archiv (dále jen NA) Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě (dále jen ÚRP–ST), sign. 109-4/512, Připomínky a náměty týkající se poněmčení Protektorátu Čechy a Morava.

Podle něj měl český národ odpovídat rasové struktuře jižního a středního Německa.³⁸ Erich Friderici (1885–1967) pak ve svém pojednání sice nepovažoval přijetí Čechů do německého národa za „zvláště žádoucí“, avšak asimilaci chápal jako „nutné zlo“.³⁹ Později psal o možnosti poněmčení zhruba poloviny českého obyvatelstva, zároveň však požadoval vysídlení jeho „mongoloidní části“.⁴⁰

S asimilací významné části českého obyvatelstva počítaly též germanizační plány, jež byly připisovány Konstantinovi von Neurathovi a K. H. Frankovi.⁴¹ V Neurathově memorandu se píše: „*Při podrobném prozkoumání obyvatelstva dnešního území protektorátu je člověk překvapen velkým počtem plavovlasých lidí s inteligentními tvářemi a dobrou stavbou těla, lidí, kteří by sotva byli v nepříznivém smyslu nápadní i ve středoněmeckém a jihoněmeckém prostoru, nemluvě ani o východolabském prostoru.*“⁴² Ve Frankově memorandu byl zdůrazněn význam česko-německého míšení a autor textu tvrdil, že pouhá menšina Čechů měla oplývat „slovanskými“ rasovými znaky.⁴³ Oberlandráti pak v roce 1941 navrhli za „rasový vzor“ poněmčitelého Čecha „průměrného Němce“ žijícího na východ od Labe.⁴⁴ Také Reinhard Heydrich považoval za poněmčitelnou zhruba polovinu českého obyvatelstva.⁴⁵

Biologicky determinovaná národnost se stala základem nacistické národnostní politiky vůči obyvatelstvu okupovaných zemí. Tento princip se pak mohl uplatnit při praktické rasové selekci, která byla prováděna za účelem germanizační politiky, resp. za účelem získání německé státní příslušnosti pro osoby, které se dosud nedeklarovaly jako Němci. Cesta k uplatnění konkrétních rasových kritérií však nebyla zcela přímočará.

Státní příslušnost a smíšená manželství v Protektorátu

Vznik Protektorátu Čechy a Morava postavil vedoucí představitele nacistického Německa před nesnadný úkol rychle vyřešit otázku státní příslušnosti jeho obyvatel. Hitlerův výnos o zřízení Protektorátu ze dne 16. března 1939 poměrně vágně stanovil, že příslušníci

38 Srov. H. F. K. GÜNTHER, *Rassenkunde des deutschen Volkes*, s. 273–274, 295–296.

39 Český problém, pamětní spis gen. Fridericiho, 12. 7. 1939, in: Václav KRÁL – Karel FREMUND (eds.), *Die Vergangenheit warnt: Dokumente über die Germanisierungs- u. Austilgungspolitik d. Naziokkupanten in d. Tschechoslowakei*, Praha 1962, s. 43–47.

40 Fridericiho plán, 15. 9. 1940, in: V. KRÁL – K. FREMUND, *Die Vergangenheit*, s. 95–96.

41 Srov. R. NOVOTNÝ, *Řešení české otázky*, s. 109nn.

42 NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109-4/85, Záznam k otázce budoucího uspořádání českomoravského prostoru.

43 I přes to, že podle rasových badatelů a antropologů byl „původním“ rasovým typem Slovanů nordický. Viz H. F. K. GÜNTHER, *Rassenkunde Europas*, 3. Auflage, München 1929, s. 278.

44 NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109-4/135, Asimilování Čechů podle názorů oberlandrátů, únor až březen 1941.

45 Projev R. Heydricha v Černínském paláci, 2. 10. 1941, in: V. KRÁL – K. FREMUND, *Die Vergangenheit*, s. 121–132.

německého národa se „stávají německými státními příslušníky“, potažmo říšskými občany, zatímco všichni ostatní se stali druhořadými „státními příslušníky Protektorátu Čechy a Morava“ (ve zkrácené formě – „protektorátními příslušníky“ (*Protektoratsangehörige*)).⁴⁶ Tato úprava vytvořila dvojí právní i správní prostředí – jedno pro etnické Němce a druhé pro ostatní (vesměš Čechy).

Otázkou však bylo, jakým způsobem legálně definovat příslušníka německého národa a odlišit ho tak od Čecha. Samotný Hitlerův výnos tuto otázku neupravoval, avšak bylo jasné, že v praxi ji bude nutné řešit. Národnost se totiž dosud u každého jednotlivce neevidovala, což znemožnilo uplatnění jakýchkoli „automatických“ nároků. Problém mělo napomoci vyřešit nařízení ze dne 20. dubna 1939, které upravovalo získávání německé státní příslušnosti skrze dosavadní československé, resp. česko-slovenské, občanství.⁴⁷ Nařízení se odkazovalo nejen na Hitlerův výnos o Protektorátu, nýbrž i na zákon o „*znovusjednocení sudetoněmeckých území s Říší*“ z listopadu 1938 a německo-československou smlouvu o státní příslušnosti a opci. Tato úprava však stále nepodala definici „německé národnosti“, na které stavělo. To se totiž na území s převahou neněmeckého obyvatelstva jen s obtížemi vymezovalo na základě doposud platných právních předpisů. Jak už bylo řečeno výše, odpověď nedávala ani říšskoněmecká legislativa.

Říšské ministerstvo vnitra se nakonec rozhodlo celou věc vyřešit tajnou směrnicí, kterou rozeslalo 29. března 1939.⁴⁸ Podle ní platil za osobu německé státní příslušnosti ten, „*kdo se sám přihlásí jako příslušník německého národa*“, pokud „*to potvrzují určité skutečnosti jako jazyk, výchova kultura atd.*“⁴⁹ Směrnice připouštěla, že přesnější výklad pojmu „*deutscher Volkszugehöriger*“ nebyl podle „*stávajících poměrů*“ možný.⁵⁰ Pouze v případech pochybností se mělo prověřit, zda dotyčný/-á skutečně představuje tzv. „žádoucí přírůstek obyvatelstva“.⁵¹

Směrnice dále definovala pojem „*německého kmenového původu*“ (*deutschstämmig*), který se týkal osob, jejichž předci pocházeli z „*německého kmene*“.⁵² Šlo přitom o osoby částečně nebo dokonce zcela českého, nebo jiného původu – např. slovenského, ukrajinského, maďarského nebo polského.⁵³ Také těmto osobám se mělo za jistých podmínek umožnit se

46 Čl. 2 odst. 1 a 2 – Erlaß des Führers und Reichskanzlers über das Protektorat Böhmen und Mähren, 16. März 1939, RGBl. I, 1939, S. 485.

47 Verordnung über den Erwerb der deutschen Staatsangehörigkeit durch frühere tschecho-slowakische Staatsangehörige deutscher Volkszugehörigkeit, 20. April 1939, RGBl. I, 1939, S. 815.

48 Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA Brno), Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše (B 252), kart. 20, sign. 103, Směrnice říšského ministerstva vnitra k německé státní příslušnosti v Protektorátu Čechy a Morava, 29. 3. 1939.

49 Tamtéž, pag. 2.

50 Tamtéž.

51 Tamtéž.

52 Tamtéž.

53 Tamtéž.

přihlásit k německé národnosti, a tím získat německé občanství, a to bez ohledu na to, že se dosud hlásily k neněmecké, resp. např. k české národnosti. Při posuzování národnosti, resp. národnostního původu, se braly též ohledy na přihlášku k národnosti v rámci sčítání lidu z roku 1930, školní docházka, příslušnost ke kulturním organizacím či spolkům apod.⁵⁴

Zatímco mohli získat německou státní příslušnost i někteří Češi, zcela vyloučeno to bylo v případě osob cizí krve („*voll Fremdblütige*“), což se týkalo Židů, „*cikánů*“ stejně jako jiných příslušníků mimoevropských ras („*Angehörige der aussereuropäischen Rassen*“).⁵⁵ Obecně se za „žádoucí přírůstek“ nepovažovali ani míšenci.⁵⁶ Ti, pokud chtěli získat německé občanství, se museli v minulosti aktivně zasazovat o „německou věc“.

Automatický nárok na německou státní příslušnost se v Protektorátu vztahoval pouze na bývalé členy Sudetoněmecké strany (*Sudetendeutsche Partei*) nebo sudetoněmeckého *Heimabundu*, kteří tam působili před 1. říjnem 1938.⁵⁷ Všichni ostatní se museli sami přihlásit u „*příslušných úřadů*“, které jejich žádosti musely prověřit.⁵⁸ Jak vyplývá z jiných předpisů, „*příslušným úřadem*“ první instance ve věci německé státní příslušnosti se stal oberlandrát.⁵⁹ Tuto proceduru pak upřesnila směrnice říšského ministerstva vnitra ze dne 22. června 1939.⁶⁰

Poslední výraznou právní úpravou německé státní příslušnosti v Protektorátu představovalo nařízení ze dne 6. června 1941.⁶¹ To mimo jiné zakazovalo osobám německé národnosti disponovat statutem protektorátního příslušníka. Jedinci, u nichž se prokázala německá národnost, se tak mohli ucházet pouze o německé občanství. Přesto tím zůstalo nedotčeno nařízení z dubna 1939. Další úpravy procedury získávání německé státní příslušnosti v Protektorátu byly prováděny jen ryze exekutivně prostřednictvím různých směrnic, příkazů nebo výnosů na úrovni ministerstva vnitra, SS nebo okupační správou.⁶²

54 Srov. Friedrich KORKISCH, *Die Neuregelung der Staatsangehörigkeit in den Gebieten der früheren Tschechoslowakei*, in: *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, Bd. 10, 1940, s. 168–243, zde s. 185, pozn. 84. Viz též F. EMMERT, *Právní institut tzv. říšskoněmeckého občanství*, s. 148–149.

55 MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše (B 252), kart. 20, sign. 103, Směrnice říšského ministerstva vnitra k německé státní příslušnosti v Protektorátu Čechy a Morava, 29. 3. 1939, pag. 3.

56 Tamtéž.

57 Tamtéž. Viz též C. BRYANT, *Prague in Black*, s. 52.

58 MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše (B 252), kart. 20, sign. 103, Směrnice říšského ministerstva vnitra k německé státní příslušnosti v Protektorátu Čechy a Morava, 29. 3. 1939, pag. 4.

59 Srov. F. KORKISCH, *Die Neuregelung der Staatsangehörigkeit*, s. 192, pozn. 132.

60 MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše (B 252), kart. 20, sign. 103, Směrnice říšského ministerstva vnitra k německé státní příslušnosti v Protektorátu Čechy a Morava, 22. 6. 1939.

61 *Verordnung zur Regelung von Staatsangehörigkeitsfragen gegenüber dem Protektorat Böhmen und Mähren*, 6. Juni 1941, RGBl. I, 1941, S. 308.

62 V Protektorátu platily i předpisy vztahující se k *Deutsche Volksliste* (DVL), ač se to týkalo jen specifického okruhu osob. Institut DVL byl zaveden pro získávání německé státní příslušnosti obyvateli okupovaného Polska a později i Ukrajiny. *Verordnung über die Deutsche Volksliste und die deutsche*

Německou státní příslušnost pak bylo možné i odejmout na základě staršího předpisu z roku 1933,⁶³ čehož se využívalo například u židovských držitelů říšského občanství.

Brzy po zřízení Protektorátu začaly okupační úřady organizovat systematickou evidenci zdejšího německého obyvatelstva (*Erfassung der deutschen Volkszugehörigen*).⁶⁴ Tato akce přitom započala ještě v první polovině roku 1939 a trvala až do konce roku 1940. V souvislosti s touto akcí se přihlášeným přidělovala německá státní příslušnost. Pochopitelně se úřady snažily, aby se „potenciální Němci“ registrovali v co nejvyšších počtech. Proto jednotlivé oberlandráty prostřednictvím plakátů vyzývaly veškeré německé obyvatelstvo, aby se ke své národnosti oficiálně přihlásilo (Obrázek 1).⁶⁵ Celá akce přitom probíhala „shodou okolností“ ve stejné době, kdy se masově nabíralo členstvo do Národního souručenství.⁶⁶

Zájemce o získání německé státní příslušnosti se musel přihlásit u místně příslušného oberlandráty (dále též jen OLR), kde si osobně vyzvedl „dotazník ke zjištění příslušnosti k německé národnosti“ (*Fragebogen zur Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit*). Dotazník musel být vyplněn vlastnoručně a obsahoval kromě běžných osobních údajů dotazy na domovskou příslušnost k 10. říjnu 1938, státní příslušnost před 15. březnem 1939 a před rokem 1919, mateřský jazyk a jazykové znalosti, členství v německých či českých organizacích, národnost manželka či manželky aj. K přihlášce se připojovaly ještě další doklady o příslušnosti k německému národu, jež se týkaly např. docházky do německých škol, členství v SdP, NSDAP apod.⁶⁷ Na konci dotazníku musel žadatel podepsat čestné prohlášení, že žádný z jeho prarodičů nebyl Židem a po něm následovala deklarace o přihlášení se k německému národu.⁶⁸ Žadatel měl na vyplnění a vrácení dotazníku na příslušný OLR celkem dva týdny.

Úřady OLR pak začaly jednotlivé žádosti posuzovat. Nejprve si úředníci ověřili veškeré skutečnosti, zda korespondovaly s podmínkami pro přidělení německého občanství dle

Staatsangehörigkeit in den eingegliederten Ostgebieten vom 4. März 1941, RGBl. I, 1941, S. 118. K implementaci *Deutsche Volkliste* na Ukrajině srov. I. HEINEMANN, *Rasse, Siedlung*, s. 449. Totéž platilo i v případě „státní příslušnosti na odvolanou“ z roku 1943. Verordnung über die Staatsangehörigkeit auf Widerruf, 25. April 1943, S. 269.

63 Gesetz über den Widerruf von Einbürgerungen und die Aberkennung der deutschen Staatsangehörigkeit vom 14. Juli 1933, RGBl. I, 1933, S. 480.

64 ZA Opava, pob. Olomouc, Oberlandrát (dále jen OLR) Olomouc, kart. 5, „Amtsbereich des Oberlandrates Olmütz“, nedat., pag. 3. Srov. též D. BRANDES, „Umvolkung“, s. 41–48.

65 Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Pardubice, Sbírka plakátů, sign. 1939-148.

66 Státní oblastní archiv v Hradci Králové (dále jen SOA HK), OLR Pardubice, kart. 7, inv. č. 81, „Über das Problem der Streudeutschen im tschechischen Sprachgebiet, hier die Bezirke Leitomischl, Politschka, Hohenmauth“, 16. 6. 1939.

67 ZA Opava, OLR Moravská Ostrava, kart. 14, „Fragebogen zur Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit“ (Bečak, Alois), 24. 12. 1939.

68 Tamtéž.

platné legislativy. Za důležité přitom platilo ověření domovské příslušnosti uchazeče, což si někdy vyžádalo čas strávený výměnou korespondence s obecními či městskými úřady.⁶⁹ Taktéž bylo třeba ověřit „árijský původ“ dotyčného či dotyčné, takže se oberlandrát, resp. jeho podřízený *Deutsches Standesamt*, obracel na příslušné farní úřady či občanské matriky – případně na Říšský úřad pro rodový výzkum (*Reichsstelle für Sippenforschung*).⁷⁰ Úřad OLR si též vyžádal od státního zastupitelství výpis z trestního rejstříku s cílem prokázat trestní minulost žadatele.⁷¹ Nejasné případy pak musel řešit Úřad říšského protektora jakožto nejvyšší instance ve věci státní příslušnosti.⁷² K žádostem se též vyjadřovaly místní skupiny a krajská vedení NSDAP.⁷³

Pokud žadatel uspěl, bylo mu vydáno osvědčení o udělení německé státní příslušnosti (*Staatsangehörigkeitsausweis*).⁷⁴ V případě, že jeho žádost úředníci OLR odmítli, musel se uchazeč spokojit s protektorátní příslušností. Bylo přitom preferováno osobní jednání se všemi kandidáty, což dokazují i slova Josefa Blasse z pardubického OLR: „*Myslím, že by bylo špatné provádět práci od zeleného stolu. Žadatelé se ke mně musí dostavit osobně, aby bylo možné posoudit, zda představují žádoucí populační přírůstek.*“⁷⁵ Úspěšní adepti si mohli své doklady vyzvednout i v místě svého bydliště, a nemuseli tak vážit cestu do sídla OLR.⁷⁶

Vyřizování těchto žádostí zabralo i řadu měsíců, a to nejen u komplikovaných případů, jež si vyžadovaly další korespondenci s jinými úřady. Některé případy byly vyřízeny teprve až po devíti měsících.⁷⁷ V srpnu 1939 evidoval olomoucký OLR 18 128 vrácených formulářů, ale úředníci jich stačili zpracovat pouze 5 %.⁷⁸ V listopadu téhož roku hlásil stejný OLR, že již zpracoval polovinu „*jasných případů*“.⁷⁹

69 Státní oblastní archiv v Třeboni (dále jen SOA Třeboň), OLR Tábor, kart. 4, inv. č. 8, „Verwaltung der Stadt Wien, Abteilung 1 im staatlichen Wirkungsbereiche, an dem OLR Tabor, Heimatschein“ – Neyberger Ida, 3. 8. 1939.

70 Tamtéž, Vedoucí vídeňské pobočky Říšského úřadu pro rodový výzkum říšskému protektorovi, 29. 11. 1939; Oberlandrát v Táboře (matriční úřad) katolickému farnímu úřadu v Miroticích, okr. Písek, 19. 1. 1940.

71 SOA HK, OLR Pardubice, kart. 7, inv. č. 83, Žádost o výpis z rejstříku trestů, Josefa Zirkler, 8. 1. 1940.

72 NA Praha, ÚŘP, sign. 114-385-5, Osvědčení – Helmut Winkelbauer, 19. 5. 1939.

73 ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kart. 5, Zpráva za měsíc srpen 1939, 2. 9. 1939, pag. 23. MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu Říše, sign. Wi 200-035, „Fragebogen zur Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit“, H. Dostal, 20. 6. 1941.

74 SOA HK, OLR Pardubice, kart. 7, inv. č. 80, Zpráva OLR v Pardubicích, 29. 1. 1940.

75 Tamtéž.

76 SOA HK, OLR Pardubice, kart. 7, inv. č. 80, Zpráva OLR v Pardubicích, 29. 1. 1940. SOA Třeboň, OLR Tábor, kart. 4, inv. č. 8, Dopis Idě H., 16. 8. 1939.

77 ZA Opava, OLR Moravská Ostrava, kart. 14, „Fragebogen zur Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit“, Alois B., 24. 12. 1939.

78 ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kart. 5, Zpráva za měsíc srpen 1939, 2. 9. 1939, pag. 23.

79 Tamtéž, Zpráva za měsíc listopad 1939, 2. 12. 1939, pag. 47.

Formálně se jednalo v případě registrace o dobrovolný akt, přesto se vyskytla celá řada případů nátlaku ze strany buněk NSDAP, které měly připraveny seznamy údajných Němců v jejich obvodech.⁸⁰ Někteří tito „Němci“ však zprvu váhali, a to mimo jiné i ze snahy vyhnout se vojenské službě.⁸¹ Našli se dokonce i tací, kteří se snažili obejít povolávací rozkaz tím, že své žádosti brali zpět a usilovali o navrácení protektorátní příslušnosti.⁸² Tyto snahy končily ale neúspěchem, neboť pozitivní rozhodnutí o německé státní příslušnosti bylo nezvratné.⁸³ Někteří Němci se kromě vojenské služby obávali nepříjemností ze strany českých sousedů.⁸⁴ V případě smíšených sňatků byla pozitivní rozhodnutí vydávána též českým členům rodiny.⁸⁵

Na podzim 1939 došlo k uzavření první fáze „sčítání Němců“ v Protektorátu.⁸⁶ Ke konci září se přihlásilo k německé národnosti celkem 187 450 osob, z toho 110 032 připadlo jen na Moravu (OLR Brno, Moravská Ostrava, Jihlava a Olomouc).⁸⁷ Zvláštní pozornost byla přitom věnována jazykovým ostrovům (Jihlavsko, Brněnsko, Olomoucko, Českobudějovicko), a to i těm nejmenším německým enklávám, mezi něž patřila obec Karlov (*Libinsdorf*) na Žďársku.⁸⁸ Jak státní tajemník K. H. Frank uvedl, nejednalo se vůbec o konečná čísla, neboť se jednalo pouze o počet přihlášených, přičemž všem jejich žádostem nemuselo být nakonec vyhověno.⁸⁹ Dotazníky se rovněž vydávaly židovským míšencům, z nichž podle Franka jen malá část splňovala podmínky uvedené ve směrnici říšského ministerstva vnitra z 29. března 1939.⁹⁰

Až do jara 1940 se počet registrovaných Němců příliš rychle nezvyšoval. Zlom nastal až s vítězným tažením nacistického Německa v západní Evropě. K etnickým Němcům se rychle přidávali i konjunkturalisté ze strany Čechů.⁹¹ K nim pak jednotlivé úřady OLR

80 NA Praha, ÚŘP-ST, sign. 109-4/116, Nepřihlášení etničtí Němci z Dobřichovic, 7. 5. 1940.

81 NA Praha, ÚŘP-ST, sign. 109-4/33, Zpráva SD o německých příslušnících, kteří se hlásili k české národnosti, aby se vyhnuli vojenské službě, 1. 8. 1941; SOA HK, OLR Pardubice, kart. 7, inv. č. 80, Zpráva OLR v Pardubicích, 29. 1. 1940.

82 SOA HK, OLR Pardubice, kart. 7, inv. č. 80, Zpráva OLR v Pardubicích, 29. 1. 1940.

83 Tamtéž.

84 Tamtéž.

85 NA Praha, ÚŘP-ST, sign. 109-5/24, Zpráva centrály SD v Čechách a na Moravě K. H. Frankovi o teroru Čechů proti Němcům, 31. 10. 1939, příloha, pag. 3.

86 NA Praha, ÚŘP-ST, 109-2/77, „Erfassung der Volksdeutschen im Protektorat Böhmen und Mähren“, 9. 10. 1939.

87 NA Praha, ÚŘP-ST, 109-2/77, „Nachweisung über die Erfassung der Volksdeutschen nach dem Stande vom 30. September 1939“.

88 SOA HK, OLR Havlíčkův Brod, kart. 1, inv. č. 2, „Nachweisung der in geschlossenen Siedlung in den Gemeinden des Obralandratsbezirkes Deutsch-Brod erfassten deutschen Volkszugehörigen“.

89 NA Praha, ÚŘP-ST, 109-2/77, „Erfassung der Volksdeutschen im Protektorat Böhmen und Mähren“, 9. 10. 1939.

90 Tamtéž.

91 Souhrnná roční zpráva SD za rok 1940, NA Praha [online], dostupné z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

zaujímalý často odlišná stanoviska. Zatímco například OLR v Pardubicích dotazníky dle slov jeho matrikářky osobám s prokazatelnou českou národností vůbec nevydával,⁹² OLR v Jihlavě přijímal téměř každého, kdo se přihlásil.⁹³ Vysoké podíly úspěšných adeptů byly zaznamenány také v Plzni (89,8 %), Olomouci (88,5 %), Brně (85,6 %), Klatovech nebo Moravské Ostravě (80,9 %). Oproti tomu v Praze byla úspěšnost nižší (65 %), kolem 60 % též v Jičíně a Hradci Králové. Některé OLR tak mezi sebou doslova soutěžily o každého „nového Němce“.

Celková bilance činila k listopadu 1940 celkem 261 324 osob hlásících se k Němcům (Tabulka 1).⁹⁴ Jen od září 1939 se tak podařilo získat pro německou národnost 73 874 duší. Do listopadu 1940 bylo vydáno 182 031 dokladů o německém občanství z počtu 224 693 žádostí, což činilo 81% úspěšnost. Nutno však podotknout, že „kvalita“ uchazečů velmi kolísala.

Někdy se do věci vložili velmi aktivisticky i představitelé místních buněk NSDAP či němečtí starostové měst, což se stalo v Jindřichově Hradci, kde se agilní vládní komisař Anton Böhm chlubil, že za dva roky se podařilo zvýšit velikost německé populace z 200–300 osob v roce 1939 na 2 500 lidí, což představovalo téměř čtvrtinu obyvatel města!⁹⁵ Po kvalitativní stránce však nebyly výsledky Böhmových snah nikterak oslnivé. Velká část z těchto „nových Němců“ žilo v manželství s Čechy, přičemž tito lidé hovořili převážně česky.⁹⁶ To pak vedlo ke kuriózní situaci, kdy místní buňky NSDAP a jejich organizace byly plně česky mluvících členů.⁹⁷

Na takové „*Neudeutsche*“ se pochopitelně dívali „ryzí“ Němci skrz prsty, o čemž svědčí celá řada hlášení Sicherheitsdienstu (SD).⁹⁸ Kromě těchto oportunistů se o německé občanství ucházeli od druhé poloviny roku 1940 též kolaboranti z českých fašistických organizací jako Vlajka.⁹⁹ Čeští fašisté tím mimo jiné sledovali možnost sloužit v německých vojenských a polovojenských ozbrojených složkách.¹⁰⁰ K německé národnosti se však nehlásili jen čeští konjunkturalisté, kolaboranti nebo lidé z „*národnostní mezivrstvy*“, nýbrž i z nacistického pohledu vyložené „*nežádoucí*“ elementy, ba dokonce kriminální živly. Na

92 SOA HK, OLR Pardubice, kart. 7, inv. č. 80, Zpráva za období od 21. 7. do 20. 8. 1940.

93 NA Praha, ÚŘP-ST, sign. 109-4/1066, „Nachweisung über die Anzahl der deutschen Staatsangehörigen und deutschen Volkszugehörigen nach dem Stande vom 1. November 1940“.

94 Tamtéž.

95 NA Praha, ÚŘP-ST, sign. 109-5/90, Anton Böhm: „Aufbauch der deutschen Volksgruppe in Neuhaus seit der Gründung des Protektorats“, [1941].

96 Zpráva SD za červen 1940, NA Praha, [online], dostupné z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

97 Tamtéž.

98 NA Praha, ÚŘP-ST, sign. 109-4/60, SD-Leitabschnitt Prag, „Uebertritte zum Deutschtum“, 7. 1. 1942.

99 NA Praha, ÚŘP-ST, sign. 109-6/82, SD-Leitabschnitt Prag – „Streudeutschtum im OLB Kladno“, 20. 2. 1941.

100 Tamtéž.

Československu se tak přihlásil k Němcům jeden muž, který neuměl ani slovo německy a byl celkem 18krát trestaný za křivopřísežnictví, krádeže, podvody nebo žebrání.¹⁰¹ Jiný z téže oblasti se dopustil dokonce 24 různých deliktů. V zemské donucovací pracovně v Pardubicích se pak přihlásilo k „němectví“ a k wehrmachtu celkem 14 vězňů, přičemž se jednalo většinou o delikventy, kteří byli více než 20krát trestaní – jeden z nich snad až 54krát!¹⁰² K německé národnosti se vedle kriminálníků hlásili dokonce též Romové – *Zigeuner*, z nichž někteří prý mluvili německy.¹⁰³ Ve Strážnici na Jihlavsku dokonce získala německé občanství skupina zdejších „cikánů“ čítající 26 osob.¹⁰⁴ Všichni přitom vstoupili do *Deutsche Arbeitsfront* a dva z nich byli přijati do SA! To si pochopitelně vyvolalo u zdejších Čechů posměšky, když viděli „cikány nosit hákový kříž“.

Ještě během roku 1940 se začala diskutovat úprava procedury zpracování žádostí o německou státní příslušnost, přičemž měla být stanovena jasnější kritéria pro jejich přijetí. Zdá se tedy, že přeci jen měly centrální okupační úřady větší zájem o kvalitu uchazečů než o jejich kvantitu. Už dosud přitom formálně platilo, že by měl uchazeč prokázat svůj německý původ, což se však většinou nedodržovalo. Příslušnost k německému národu tak mohla být prokázána prostřednictvím operátů ze sčítání lidu z roku 1930. Archiv ministerstva vnitra v Praze tak mohl na základě žádosti vydat potvrzení o udané národnosti.¹⁰⁵ Tento způsob však s sebou přinesl určité nesnáze, protože například Židé se v českých zemích často na základě mateřského jazyka hlásili k Němcům. Navíc byly prý zdokumentovány i případy, kdy došlo k falšování sčítacích archů, kdy sčítací komisař úmyslně mohl vyplnit národnost jinou, než žadatel chtěl.¹⁰⁶

Úřad říšského protektora proto nařídil, aby se žadatelé posuzovali podle „*morálního hlediska, osobních zásluh, rasových charakteristik a německé krve*“.¹⁰⁷ Se stejnou iniciativou přispěchala i krajská vedení NSDAP v Protektorátu, která se na hodnocení rovněž podílela. V létě 1940 vydala strana nové dotazníky, které měly zjišťovat skutečnost, zda uchazeč představoval, nebo nepředstavoval „*žádoucí populační přírůstek*“.¹⁰⁸ Tento formulář měl vyplňovat pověřený člen místní organizace NSDAP.¹⁰⁹ K původním čtyřem základním kritériím – původ, vzdělání, jazykové znalosti a politické postoje – přibyla další dvě: vlastnosti charakterové a přítomnost rasových znaků poukazujících na „žádoucí přírůstek“.

101 Zpráva SD za červen 1940, NA Praha, [online], dostupné z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

102 Tamtéž.

103 Tamtéž.

104 Tamtéž.

105 NA Praha, ÚŘP-ST, sign. 109-11/75, „*Volkszugehörigkeitsbescheinigung*“, 23. 9. 1942.

106 Tamtéž, sign. 109-7/54, „*Fälschungen von Volkszählungsbogen*“, 4. 10. 1940.

107 C. BRYANT, *Prague in Black*, s. 74.

108 SOA HK, OLR Pardubice, kart. 2, inv. č. 26, Opatření krajského vedoucího NSDAP v Hradci Králové č. 2/40 ze dne 19. 8. 1940.

109 Tamtéž, Tiskopis formuláře k žádostem o uzavření smíšeného sňatku.

Brněnský oberlandrát Eberhard Westerkamp (1903–1980) už v srpnu 1940 navrhl, aby se národnostní příslušnost žadatelů určovala nikoliv, jako dosud, podle individuální deklarace, nýbrž podle původu jeho rodičů nebo prarodičů.¹¹⁰ Pak tedy mělo dojít prostřednictvím přijetí německého občanství ke „zpětnému poněmčení počestných Němců“. Tuto „pokrevní“ etnicitu označil za „*blutmässige Volkszugehörigkeit*“. Určité nebezpečí z tohoto hlediska spatřoval ve smíšených sňatcích, ale zároveň přiznal, že podle vnějších rasových znaků jako stavba těla, barva vlasů a očí nebo tvar obličeje šlo sotva odlišit Čecha od Němce.¹¹¹ Domníval se tak, že národnost nelze stanovit prostřednictvím „*jasných znaků*“. Doporučoval tedy studovat předky žadatele prostřednictvím sčítacích archů z let 1870, 1880, 1900 a 1910.¹¹² Navrhl pak prozkoumat národnostní původ protektorátních příslušníků až do úrovně prarodičů – v „*pochybných případech*“ dokonce do úrovně praprarodičů.¹¹³ Tento do detailů „pracovaný“ návrh se ovšem nikdy neujal v praxi. Naopak se do popředí dostala „rasová kritéria“.

Protože se dosud nepodařilo najít shodu na tom, jakým způsobem a v jaké šíři budou nová kritéria uplatněna, bylo vyhlášeno na podzim roku 1940 moratorium na přijímání dalších žádostí o přiznání německé státní příslušnosti.¹¹⁴ To mělo trvat až do doby, než se pravidla posuzování „kvality“ uchazečů přesně vymezí a sjednotí. V lednu 1941 pak bylo na jednání oberlandrátů navrženo jeho prodloužení – výjimky se měly vztahovat pouze na „*zvláště cenné žadatele*“ (*besonders wertvolle Bewerber*).¹¹⁵ Platilo nicméně, že osoby české národnosti neměly být „*obecně a bezvýhradně vyloučeny*“ z možnosti nabytí německé státní příslušnosti, neboť by se tak prý „*ztížilo, pokud ne dokonce znemožnilo, poněmčení rasově cenných příslušníků cizí národnosti*“.¹¹⁶ Podle některých oberlandrátů však nebyli Češi ještě na germanizaci „*zralí*“ a navíc se prý rozhodně nedalo mluvit o velkém množství „*rasově žádoucích*“ případů,¹¹⁷ což vystihuje citát jednoho z nich: „*Mnoho Čechů, kteří se nyní chtějí hlásit k německému, je odmítnuto jako ‚zmetek‘*“.¹¹⁸

Palčivým problémem nacistické národnostní politiky v Protektorátu byly národnostně smíšené sňatky. Leuschner přitom rozlišoval mezi „*národnostně*“ (*völkische Mischehen*)

110 MZA Brno, ŘP – služebna Brno (B 251), kart. 1, inv. č. 22, „Volkstumspolitik im Lande Mähren“, příloha k měsíční zprávě OLR Brno za měsíc srpen 1940, pag. 39.

111 Tamtéž, pag. 39–40.

112 Tamtéž, pag. 40.

113 Tamtéž.

114 SOA HK, OLR Pardubice, kart. 3, inv. č. 32, Zápis z jednání oberlandrátů v Praze, 9. 1. 1941.

115 Tamtéž.

116 MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše (B 252), kart. 20, sign. 103, ÚŘP moravské služebně a všem oberlandrátům, 21. 6. 1941, pod. Fuchs.

117 NA Praha, ÚŘP–ST, 109–4/135, Asimilování Čechů podle OLR, březen 1941, blíže nedatováno (předloženo von Burgsdorffem 18. 3. 1941, fol. 7–21. Byl přiložen ještě jeden návrh (fol. 2–6).

118 Tamtéž, fol. 7–21.

a „rasově smíšenými sňatky“ (*rassische Mischehen*).¹¹⁹ Za účelem „udržení biologické čistoty“ německého národa varoval před sňatky s osobami „rasově cizími“ a preferoval manželství mezi jedinci „kmenově rovnocennými“.¹²⁰ Na území Protektorátu šlo především o sňatky česko-německé, přičemž z Leuschnerova pojetí vychází, že se mohlo jednat o sňatky rasově „různorodé“ i „rovnocenné“. Aby sňatek odpovídal nacistické rasové ideologii, musela se podchytit „kvalita“ českého partnera.

Česko-německá manželství nebyla v Protektorátu zakázána a sňatky uzavřené před březnem 1939 zůstávaly též v platnosti. Pouze došlo v červenci 1939 k tomu, že nově uzavírané sňatky, v nichž figuroval německý státní příslušník, se musely evidovat na německém matričním úřadu při OLR. Podle nařízení z 20. dubna 1939 získávala německou státní příslušnost také manželka německého státního příslušníka.¹²¹ Státní příslušnost rodiny tak určoval muž, přičemž pakliže se Němka provdala dříve za Čecha, neměla v zásadě nárok na německé občanství.¹²² Nařízením z července 1939 bylo do Protektorátu vneseno též říšské manželské právo.¹²³ Smíšená manželství zůstala pak delší dobu bez zvláštní regulace a jejich uzavírání se formálně nikterak neomezovalo.

Národnostně smíšené rodiny tak sice mohly právně vstoupit jako celek do německého *Volksgemeinschaftu*, avšak pro nacistické činitele to znamenalo značný problém, neboť se tím do německého národního korpusu dostávali i lidé ryze českého původu. Navíc hrozilo, že děti ze smíšených rodin nebudou podrobeny německé výchově a nebudou mluvit německy.¹²⁴

Výskyt smíšených manželství přitom nebyl ničím neobvyklým ani na území německých jazykových ostrovů. V jihlavské enklávě tak úřady evidovaly na jaře 1940 přes 520 smíšených sňatků.¹²⁵ Matriční úřad při OLR Brno evidoval jen za období od září 1939 do dubna 1940 na 94 sňatků mezi německými muži a Češkami, přičemž jen v 10 případech uměly nevěsty mluvit německy.¹²⁶ V OLB Olomouc došlo jen během prvního pololetí 1940 k uzavření 21 sňatků (16 %), v nichž byla manželka protektorátní příslušnicí.¹²⁷ Olomoucký oberlandrát Marius Molsen (1899–1971) přitom poukazoval na to, že ze všech smíšených manželství převažovala ta, do nichž vstupovaly Češky, zatímco svazky s českými muži

119 Tamtéž, fol. 19.

120 Tamtéž.

121 § 2 odst. 2 – Verordnung über den Erwerb der deutschen Staatsangehörigkeit durch frühere tschecho-slowakische Staatsangehörige deutscher Volkszugehörigkeit, 20. April 1939, RGBL. I, 1939, S. 815.

122 K tomu viz též C. BRYANT, *Prague in Black*, s. 56–57.

123 Verordnung über die Anwendung deutschen Rechts auf deutsche Staatsangehörige im Protektorat Böhmen und Mähren, 20. Juli 1939, RGBL. I, 1939, S. 1309.

124 Zpráva SD za březen a duben 1940, NA Praha, [online], dostupné z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

125 Tamtéž.

126 Tamtéž.

127 ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kart. 5, Zpráva za měsíc květen 1940, 3. 6. 1940.

stály v menšině. Tuto tendenci ostatně potvrzuje i roční zpráva SD za rok 1940.¹²⁸ Na Ostravsku pak bylo od srpna 1939 do jara 1940 uzavřeno 62 sňatků německých mužů s „cizinkami“, z toho v 53 případech s Čechy.¹²⁹ Ve venkovských oblastech jihlavského nebo vyškovského jazykového ostrova se však uzavíraly smíšené sňatky výrazně méně často než ve městech, kde žilo i větší množství Čechů.¹³⁰ Smíšené sňatky se naopak velmi často uzavíraly v oblastech tzv. „rozptýleného němectví“. Matriční úřad ve Zlíně tak v dubnu 1940 evidoval 13 smíšených z celkového počtu 23 sňatků (56,5 %).¹³¹ *Standesamt* v Pardubicích zaznamenal od roku 1939 do konce dubna 1940 celkem 19 smíšených sňatků z celkového počtu 41 (46,3 %), přičemž dalších několik česko-německých manželství zaregistrovaly autonomní protektorátní úřady.¹³²

Protože panoval mezi nacistickými funkcionáři strach, že smíšené česko-německé rodiny představují ohrožení pro německou národní identitu, vyvstala potřeba takové svazky omezit či alespoň regulovat. Oberlandrát Molsen tak již koncem jara 1940 vznesl požadavek, aby se na této regulaci více podílely německé matriční úřady ve spolupráci s oberlandrátem.¹³³ Při uzavírání sňatků už nemělo jít o pouhý formální akt registrace, ale tato manželství měla podléhat napříště úřednímu povolení. Vydání osvědčení o způsobilosti k sňatku neboli tzv. *Ehetauglichkeitszeugnis* by se podle Molsenova mínění podmiňovalo mimo jiné i rasovým vyšetřením české strany manželství německým úředním lékařem.¹³⁴ Brněnský oberlandrát pak požadoval, aby se podmínkou pro povolení česko-německého sňatku stala německá výchova dětí z takového manželství vzešlých.¹³⁵ Aby nedošlo ke „ztrátě německé krve“ u dětí, navrhl též automatické udělení německého občanství českému otci.¹³⁶

Postavení německého matričního úřadu se mělo posílit, aby se z něj stal skutečný „kontrolní orgán“ ve věcech sňatkových.¹³⁷ Ostatně si matrikáři často stěžovali na nedostatek národní sebeidentifikace ze strany německého občana žijícího ve smíšeném svazku a byli si vědomi, že formální právní úprava jim nedávala rozhodující pravomoci.¹³⁸

Sňatky německých státních příslušníků začaly být více regulovány teprve až koncem října 1940, kdy bylo přijato prováděcí nařízení říšského ministra vnitra a ministra spravedlnosti ke

128 Souhrnná roční zpráva SD za rok 1940, NA Praha, [online], dostupné z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

129 Zpráva SD za březen a duben 1940, NA Praha, [online], dostupné z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

130 Souhrnná roční zpráva SD za rok 1940, NA Praha, [online], dostupné z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

131 Zpráva SD za březen a duben 1940, NA Praha, [online], dostupné z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

132 SOA HK, OLR Pardubice, kart. 7, inv. č. 80, Zprávy OLR v Pardubicích, např. ze dne 2. 4. 1940.

133 ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kart. 5, Zpráva za měsíc květen 1940, 1. 6. 1940.

134 Tamtéž.

135 MZA Brno, ŘP – služebna Brno (B 251), kart. 1, inv. č. 22, „Volkstumspolitik im Lande Mähren“, příloha k měsíční zprávě OLR Brno za měsíc srpen 1940, pag. 36.

136 Tamtéž, pag. 38.

137 Zpráva SD za září 1940, NA Praha, [online], dostupné z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

138 Tamtéž.

sňatkovému zákonu, na základě kterého měly sňatky uzavírané před německými matričními úřady povolovat oberlandráty – stejně jako v případě žádostí o přiznání německé státní příslušnosti.¹³⁹ Úřady OLR se tak mohly vyjadřovat ke sňatkům stejně jako v případě žádostí o udělení německého občanství. Norma sice přímo nezmiňovala pojem „smíšené manželství“, avšak zacílení bylo zřejmé. Nařízení týkající se státní příslušnosti v Protektorátu z června 1941 pak stanovilo, že občanství dítěte už neurčoval automaticky otec, nýbrž ve smíšených manželstvích to mohla být i německá matka, která rovněž mohla zůstat držitelkou německé státní příslušnosti.¹⁴⁰ Za určitých podmínek však mohla německá státní příslušnice své občanství prostřednictvím sňatku s protektorátním příslušníkem pozbýt.¹⁴¹

Na precizování sňatkové regulace se dále pracovalo během podzimu 1940. V listopadu obeslal Úřad říšského protektora všechny OLR, aby smíšená manželství posuzovaly z hlediska rasového.¹⁴² Zatím však nebylo jasné, podle jakých kritérií měly oberlandráty, resp. matriční úřady postupovat. I přes připravovanou regulaci sňatkové otázky se nacisté snažili najít způsoby, jakým se národnostně heterogenním svazkům vyhnout. Velmi problematické to však bylo především pro „rozptýlené Němce“, kteří si jen stěží hledali německé partnery či partnerky. Jičínský oberlandrát Adolf Möller v únoru 1941 upozornil na nedostatek německých partnerů v oblastech s „rozptýleným němečtím“.¹⁴³ Navrhl zřídit sňatkové zprostředkovatelny pro etnické Němce (*volksdeutschen Ehevermittlungsstelle*). Ty pak mohly zajistit sňatek mezi „rozptýleným Němcem“ a ženou z „většího jazykového ostrova“.¹⁴⁴

O způsobech provádění povolování sňatků započala jednání mezi Úřadem říšského protektora, který zastupoval Ferdinand Fischer, a Říšským ministerstvem vnitra už v polovině prosince 1940.¹⁴⁵ Výsledkem vzájemné porady byl návrh společného oběžníku obou úřadů, který do podrobností rozpracovával nařízení ke sňatkovému zákonu ze dne 29. října 1940. Smyslem normativu bylo zabránit „rasově nežádoucím“ Čechům proniknout do německého národa prostřednictvím sňatků, a naopak umožnit přísun „rasově žádoucích prvků“.¹⁴⁶ O „schopnosti uzavřít sňatek“ měl nyní rozhodovat oberlandrát ve spolupráci se

139 Dritte Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Ehegesetzes, 29. 10. 1940, RGBl. I, 1940, S. 1488.

140 Verordnung zur Regelung von Staatsangehörigkeitsfragen gegenüber dem Protektorat Böhmen und Mähren vom 6. Juni 1941, RGBl. I, 1941, S. 308.

141 Tamtéž.

142 SOA HK, OLR Hradec Králové, kart. 1, inv. č. 3, „Eheschliessungen zwischen Deutschen und Tschechen“ – dálnopis, 16. 11. 1940.

143 NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109-4/970, OLR v Jičíně říšskému protektorovi o zřízení zprostředkovatelny sňatků pro etnické Němce, 10. 2. 1941.

144 Tamtéž.

145 Tamtéž, Velitel bezpečnostní policie a SD K. H. Frankovi, 17. 12. 1940.

146 Tamtéž, Společný oběžník říšského ministerstva vnitra a říšského protektora v Čechách a na Moravě týkající se uzavírání sňatků mezi německými státními příslušníky a protektorátními příslušníky, prosinec 1940.

svým matričním úřadem, státní policií, krajským vedením NSDAP a úředním lékařem (*Amtsarzt*) příslušného německého zdravotního úřadu (*deutsches Gesundheitsamt*) při OLR.

V první řadě šlo o posouzení rasové „kvality“ (*rassische Eignung*) zejména českého partnera.¹⁴⁷ Zvláště se mělo prověřit, zda se u neněmeckého snoubence nevyskytují „*nežádoucí rasové příznaky*“, které by poukazovaly na možnou příměs „židovské, mongoloidní nebo podobných méněcenných ras“.¹⁴⁸ Zároveň se mělo zjišťovat množství „*německé krve*“ – „*das Maß des deutschen Bluteinschlage*“, protože prý v některých oblastech Protektorátu došlo v první třetině 19. století k počestění (*Vertschechung*) značné částí německého obyvatelstva.¹⁴⁹ „Rasovou kvalitu“ českého partnera měl posuzovat právě německý zdravotní úřad, a to na základě dotazníku vycházející ze vzoru formuláře používaného dosud k aplikaci prvního prováděcího nařízení k zákonu k ochraně německé krve a německé cti.¹⁵⁰ Dalším sledovaným ukazatelem pak byly politické postoje, charakterové vlastnosti a sociální postavení obou snoubenců, což měl posuzovat příslušný krajský vedoucí NSDAP ve spolupráci s státní policií (*gestapem*).¹⁵¹ Vedle toho se žádalo prohlášení o vůli posílat děti vzešlé z manželství do německých škol, což měli rodiče deklarovat čestným prohlášením. Znalost němčiny neněmecké strany manželství byla vítaná, avšak nikoliv nutnou podmínkou. Připravovaný oběžník měl zůstat před veřejností utajený, neboť se jednalo o velmi citlivou záležitost. Pokud mělo být manželství odmítnuto, měly se hledat spíše zástupné důvody – než třeba rasové.

Začátkem roku 1941 pak pokračovaly práce na definitivním znění oběžníku.¹⁵² V únoru toho roku už byly připraveny vzory pro dotazníky určené krajským vedením NSDAP, gestapu a zdravotním úřadům. Oběžník pak byl konečně vydán dne 3. dubna 1941 pod názvem „*Runderlass des Reichsministers des Innern und des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren zur Dritten Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Ehegesetzes vom 29. X. 1940 (RGBl. I S. 1488)*“.¹⁵³ Smíšené sňatky se měly posuzovat podle rasových, zdravotně-dědičných (*erbgesundheitslichen*), charakterových, politických, národnostně politických a sociálních hledisek.¹⁵⁴ Na základě oběžníku se museli snoubenci podrobit důkladné lékařské prohlídce na místě příslušném německém zdravotním úřadě, který byl

147 Tamtéž.

148 Tamtéž.

149 Tamtéž.

150 Tamtéž.

151 Tamtéž.

152 Tamtéž, Říšský protektor říšskému ministrovi vnitra, 17. 2. 1941.

153 NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–4/966, „*Runderlass des Reichsministers des Innern und des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren zur Dritten Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Ehegesetzes vom 29. X. 1940 (RGBl. I S. 1488)*“.

154 Tamtéž.

také odpovědný za jejich „rasové hodnocení“ s využitím formulářů opatřených fotografiemi obou snoubenců.¹⁵⁵

Protože zdaleka ne každý oberlandrát disponoval vlastním zdravotním úřadem, museli žadatelé často dojíždět nemalé vzdálenosti, přičemž jim byly propláceny cestovní výlohy.¹⁵⁶ Na to si však stěžoval například královéhradecký oberlandrát, který požadoval zřízení vlastního zdravotního úřadu.¹⁵⁷ Ještě do konce dubna si pak jednotlivé úřady OLR objednávaly příslušné formuláře, zdravotní dotazníky a návody pro krajské vedoucí NSDAP a státní policii pro posuzování smíšených manželství.¹⁵⁸

K OLR se dostaly první žádosti o uzavření sňatku na základě prováděcího nařízení z konce října 1940 ještě před tím, než byl vydán onen oběžník, který upravoval veškeré podrobnosti celé schvalovací procedury. Až do poloviny roku 1941 tak úřady OLR spíše tápaly, jak se mají k těmto žádostem postavit.¹⁵⁹ Německé zdravotní úřady navíc začaly snoubence vyšetřovat až v létě 1941.¹⁶⁰ Ukázalo se navíc, že vyšetření úředním lékařem není pro rasové posouzení českého partnera dostačující, a tak se už od jara hledal způsob, jak zajistit precizní výběr žadatelů dle kritérií vyhovujících nacistické rasové ideologii.

Rasová kritéria pro určování národnosti a státní příslušnosti

Kompetence v oblasti praktické rasové selekce náležely v nacistickém Německu Hlavnímu rasovému a osídlovacímu úřadu SS (*Rasse- und Siedlungshauptamt der SS*, dále jen RuSHA). Tento úřad sloužil původně k výběru uchazečů o členství v SS a posuzování snoubenek členů této organizace. Po vypuknutí války se působnost RuSHA rozšířila i na okupovaná území, a to zprvu na obsazené Polsko a postupně i do dalších zemí. Germanizační úlohu RuSHA potvrdilo jmenování Himmlera říšským komisařem pro upevnění německví v říjnu 1939.¹⁶¹

Pracovníci RuSHA se v Protektorátu objevili již v roce 1939 v souvislosti s uchvácením Pozemkového úřadu při ministerstvu zemědělství. Řádná pobočka RuSHA označovaná jako *RuSHA-Außenstelle Böhmen-Mähren* však byla založena až v únoru 1941, a to v souvislosti s přípravou a realizací plošného rasového výzkumu českých dětí.¹⁶²

155 Tamtéž.

156 SOA HK, OLR Hradec Králové, kart. 1, inv. č. 3, „Eheschliessungen von deutschen Staatsangehörigen mit Protektoratsangehörigen“, 6. 5. 1941.

157 Tamtéž.

158 Tamtéž, OLR v Hradci Králové Říšské tiskárně v Berlíně, 30. 4. 1941.

159 NA Praha, ÚŘP, sign. 114-348-5, OLR ve Zlíně říšskému protektorovi ve věci uzavírání sňatků, 22. 1. 1941.

160 Tamtéž, Der Oberlandrat in Prag – „Deutsches Gesundheitsamt, Untersuchungsbogen“, 13. 8. 1941.

161 Úkolem RuSHA byla rasová selekce domácího obyvatelstva i přesídlovaných Němců z východu, ale též příprava půdy pro německé osadníky na dobytých tzv. východních územích.

162 Srov. R. NOVOTNÝ, *Česko-moravská pobočka*, s. 161–162.

Už v době založení pražské pobočky se uvažovalo o tom, že by se RuSHA mohl podílet na sňatkové politice v Protektorátu.¹⁶³ Teprve až v květnu 1941 pak požádal K. H. Frank tehdejšího šéfa RuSHA Otto Hofmanna (1896–1982), aby umožnil zapojení pražské pobočky do rasové selekce českých snoubenek členů NSDAP.¹⁶⁴ Hofmann Franka odkázal na vedoucího česko-moravské pobočky RuSHA Ermina Künzela, který tou dobou pokračoval ve výstavbě sítě regionálních služeben po celém Protektorátu.¹⁶⁵

Ve stejné době nechal Künzel provést „zkušební“ rasové vyšetření rodiny Františka Kobrase z Plzně, která se hlásila k německé národnosti.¹⁶⁶ Kobras už několikrát neúspěšně žádal plzeňský oberlandrát, aby jeho rodině přiznal německé občanství. Kobras se proto obrátil na Úřad říšského protektora, resp. na státního tajemníka Franka.¹⁶⁷ Ten ve spolupráci se spojovací ústřednou NSDAP vyslal do Plzně sedmičlennou komisi, aby případ prošetřila. Komisi tvořili čtyři uniformovaní muži a tři další v civilním oděvu.¹⁶⁸ Neuniformovaná trojice sestávala ze zástupců česko-moravské pobočky RuSHA – dr. Ericha Hußmanna, dr. Archibalda Kavena a Johannese Preuße, který později nahradil Künzela v čele česko-moravské pobočky RuSHA.¹⁶⁹ Tajemní muži se představili jako vyslanci spojovací ústředny NSDAP. Trojice „expertů“ z RuSHA pak vedla s manželským párem asi dvouhodinový rozhovor, během kterého se mj. dozvěděla, že Kobrasův syn toho času pracoval v Říši. Komise dospěla k závěru, že rodina byla „*schopna poněmčení*“ (*wiedereindeutschungsfähig*), avšak měla se přestěhovat do čistě německého prostředí.¹⁷⁰ Případ Kobrasovy rodiny ukázal, že je možné i v prostředí Protektorátu využít rasovou selekci dle standardů SS, potažmo RuSHA pro přiznávání německé státní příslušnosti, resp. „*zjišťování německé národnosti*“. Jednotlivé regionální služebny RuSHA, jejichž počet se postupem času rozrůstal, byly přiděleny k oberlandrátům, pro které tak mohly sloužit jako „*poradní orgán*“ v záležitostech státní příslušnosti.¹⁷¹ Mezitím se však ještě precizoval postup pro implementaci rasové selekce na smíšená manželství.

V červnu 1941 oficiálně převzala česko-moravská pobočka RuSHA pravomoc ve věci tzv. „*zpětného poněmčování*“ (regermanizace) u smíšených sňatků.¹⁷² Vedoucí pobočky

163 NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/970, OLR v Jičíně říšskému protektorovi o zřízení zprostředkovatelný sňatků pro etnické Němce, 10. 2. 1941.

164 NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/967, K. H. Frank O. Hofmannovi, 23. 5. 1941.

165 Tamtéž, O. Hofmann K. H. Frankovi, 27. 5. 1941.

166 NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–11/8, Dopis pražské pobočky SD státnímu tajemníkovi Frankovi o přihlášce Franze Kobrase z Plzně k německé národnosti, 28. 5. 1941.

167 Tamtéž.

168 Tamtéž. NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–11/8, E. Künzel K. H. Frankovi o žádosti F. Kobrase, 19. 6. 1941.

169 NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–11/8, E. Künzel K. H. Frankovi o žádosti F. Kobrase, 19. 6. 1941.

170 Tamtéž.

171 Srov. R. NOVOTNÝ, *Česko-moravská pobočka*, s. 201.

172 NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/967, E. Künzel K. H. Frankovi, 12. 6. 1941.

Künzel pak při této příležitosti doporučil, aby se „rasové vyšetření“, pokud možno, spojilo se zdravotní prohlídkou prováděnou na německém zdravotním úřadu, protože považoval za neúčelné zvat žadatele na dvě prohlídky.¹⁷³ Celá záležitost se projednávala až do září 1941, kdy vydal říšský protektor směrnicí o postupu ve věcech rasového posuzování národnostně smíšených sňatků.¹⁷⁴ Mezitím se jednotlivé regionální služebny RuSHA připravovaly na svůj nový úkol, který mohly začít vykonávat (Obrázek 2).

Rasová selekce probíhala na území Protektorátu podle standardizovaných měřítek, která se používala v SS pro výběr jejich budoucích členů a také manželek stávajících příslušníků SS. Soubor rasových kritérií přitom prošel určitým vývojem. Neměřilo se přitom všem zcela stejně. Kritéria se lišila jednak podle národnostního původu, ale i z hlediska důvodů té které prověrky. Systém rasových kritérií užívaný RuSHA vznikl už ve 30. letech na základě Himmlerovy touhy vybudovat z SS „rasovou elitu“ – novodobou šlechtu německého národa. Kritéria vycházela z představy o nadřazenosti nordické rasy, kterou propagoval vůbec první šéf RuSHA Walther Darré (1895–1953). Rasová vyšetření prováděl vždy náležitě proškolený „rasový examinátor“ – *Eignungsprüfer*, který posuzoval „kvalitu“ žadatele buď přímo, nebo na základě fotografií a jinak získaných údajů. V Protektorátu se z pochopitelných důvodů projevovala snaha rasovou selekci utajit, a tak se rasová vyšetření často „schovávala“ za zdravotní prohlídky, případně za pouhý rozhovor s údajnými úředníky.¹⁷⁵ Proband jednoduše neměl tušit, že je rasově zkoumán.

Metodický postup pro posuzování na základě „rasové kvality“ upravovala směrnice s názvem „*Richtlinien zur Rassenbestimmung*“, který vypracoval Rasový úřad (*Rassenamt*) v rámci RuSHA.¹⁷⁶ Při výběru přitom rozhodovaly tři faktory: 1. stavba těla (*Körperbau*), 2. rasové hodnocení (*rassische Beurteilung*) a 3. celkové hodnocení (*Gesamturteil*).¹⁷⁷ Výsledné tři hodnoty tvořily dohromady tzv. „rasový vzorec“ (*Rassenformel*), který examinátor sestavil na základě rasového vyšetření. Veškeré antropologické údaje se přitom zapisovaly do tzv. „rasové karty“ neboli *Rassenkarte* (zkr. *R-Karte*). Výsledný „rasový vzorec“ ukazoval, do jaké míry se zkoumaný jedinec odchyloval od „nordického ideálu“.

Stavba těla se hodnotila dle číselné škály od 1 do 9 s tím, že čím vyšší dosažená hodnota, tím „dokonalejší“ postava. Jako vzor sloužila „nordická ideální postava“ („[...] ge-

173 Tamtéž. SOA HK, OLR Hradec Králové, kart. 1, inv. č. 3, Úřední záznam, 22. 10. 1941.

174 Tamtéž, „Ehen von Mitgliedern der NSDAP und ihrer Gliederungen mit Angehörigen fremder Volksgruppen“, 9. 9. 1941.

175 Tamtéž.

176 BA Berlin, Allgemeine SS: SS-Oberabschnitte, SS-Abschnitte und unterstellte Einheiten außerhalb des Gebietes der BRD, sign. 47/38, „Richtlinien zur Rassenbestimmung“, 26. 7. 1943.

177 Tamtéž, pag. 1–3.

messen an der nordischen Idealgestalt“)¹⁷⁸ – tedy vysoká tělesná výška, atletický typ postavy a relativně dlouhé dolní končetiny. V tomto ohledu bylo nutné brát ohledy na věk a pohlaví vyšetřovaného jedince.¹⁷⁹ Za pozitivní se přitom ještě považovalo hodnocení stupněm „5“ – „dostatečná postava“ (*genügender Körper*).

„Rasová hodnota“ (*Rassewert*) vyjadřovala, „*jak dalece se člověk vzdaluje od žádoucího nordického obrazu*“, resp. jak se tomuto ideálu přibližovala.¹⁸⁰ Posuzovala se přitom „kvalita“ rasového složení, které se projevovalo ve fenotypu uchazeče. Hodnotilo se malými písmeny ve škále od „a“ po „e“.¹⁸¹ Uchazeč byl zařazen do kategorie „a“, pokud se jednalo o ryze nordický či fálský fenotyp, popřípadě o míšence těchto dvou typů. Do kategorie „b“ pak spadali lidé převážně nordických či fálských rysů s velmi malými příměsemi jiných evropských ras (např. dinárské, mediteránní či alpské). „Dostatečnou rasovou kvalitou“ vyjadřoval ještě stupeň „c“, do něhož spadali jednak tzv. „*vyrovnaní míšenci*“ (*ausgeglichenen Mischlinge*) a dále „ryzí“ dináři. Pro dinárskou rasu ovšem dle měřítek RuSHA platilo, že se její příslušníci nesměli svým zevnějškem vymykat „*rasovému obrazu Německa*“.¹⁸²

Za „*vyrovnaného míšence*“ se považoval jedinec, který vykazoval alespoň 50 % znaků nordické, fálské nebo případně ještě dinárské rasy.¹⁸³ Jinými slovy šlo o „*harmonické spojení podílů nordické a fálské rasy jakožto ras, které jsou zvláště cenné, a podílů dinárské, mediteránní, alpské a východobaltické rasy. Podíly nordické či fálské rasy musí zahrnovat alespoň polovinu*“.¹⁸⁴ Podle autora směrnice se za „*harmonickou kombinaci*“ považovalo míšení těch ras, které si byly navzájem příbuzné, přičemž za velmi pozitivní byla považována kombinace nordické a fálské rasy, většinou za „*harmonickou*“ též kombinace nordické a dinárské nebo nordické a mediteránní rasy. Naopak za disharmonické se považovalo míšení mediteránní a východobaltické rasy nebo východobaltické/alpské a dinárské rasy.¹⁸⁵

178 Tamtéž, pag. 1. NA Praha, ÚŘP–Dodatky II, kart. 58, Přednáška před kmenovými učiteli NPEA, 7. 8. 1944, pag. 7.

179 BA Berlin, Allgemeine SS, sign. 47/38, „Richtlinien zur Rassenbestimmung“, pag. 1–2.

180 NA Praha, ÚŘP–Dodatky II, kart. 58, Přednáška před veliteli Luftwaffe pro Východní Prusko o výběr v SS, 11. 4. 1938, s. 6.

181 BA Berlin, Allgemeine SS, sign. 47/38, „Richtlinien zur Rassenbestimmung“, pag. 2.

182 Zpráva Přesídlovacího štábu Dolní Štýrsko o národnostních a rasových poměrech v Dolním Štýrsku, 10. 9. 1941, pod. B. K. Schultz, dokument č. 127, in: Tone FERENC, *Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941–1945*, Maribor 1980, s. 247–260.

183 NA Praha, ÚŘP–Dodatky II, kart. 57, Zpráva o rasovém složení německého obyvatelstva v okrese Novi Sad (Kreis Neusatz), 26. 3. 1942, pag. 3.

184 BA Berlin, Allgemeine SS, sign. 47/38, „Richtlinien zur Rassenbestimmung“, pag. 2.

185 Tamtéž, pag. 3.

Hraniční stupeň „c/d“ pak zahrnoval osoby, jež nacističtí „rasoví experti“ nepokládali už za zcela „vyvážené míšence“,¹⁸⁶ neboť se tito jedinci vyznačovali převážně mediteránními, alpínskými a východobaltickými rysy. Do kategorie „d“ pak patřili jedinci ryze alpské nebo východobaltické rasy, dále pak jasně „disharmoniční míšenci“ těchto ras.¹⁸⁷ Sem rovněž spadaly osoby s podprůměrnou výškou, jež byla připisována rasovému míšení a poruchám růstu.¹⁸⁸ Poslední stupeň „e“ zahrnoval osoby s přítomností rysů „cizích ras“ (např. mongoloidní, předoasijské, orientální či negroidní).¹⁸⁹

Třetí složku „rasového vzorce“ tvořilo „celkové hodnocení“ z hlediska branných i charakterových kvalit. Za důležitá přitom platila hlediska jako přímý pohled do očí, držení těla, motorické schopnosti, povaha a osobnostní rysy.¹⁹⁰ V případě, že se jednalo o „rasově hraniční případ“, avšak charakterově dotýčný vynikal, byl hodnocen pozitivně.¹⁹¹ „Celkové hodnocení“ se vyjadřovalo kombinací velkých tiskacích písmen a římské číslice: od stupně A I („velmi způsobilý“) až po C („národnostně nebo biologicky nezpůsobilý“). Spodní hranici způsobilosti tvořil stupeň A III („obecně vzato způsobilý“).¹⁹²

Na základě „rasového vzorce“ zařadil examinátor uchazeče do příslušné rasové skupiny (*Wertungsgruppe*): RuS I, II, III, IV a IV-F (Tabulka 2). Za „žádoucí“ platili lidé začlenění do prvních dvou skupin (RuS I a II), přičemž „spodní hranici“ tvořil vzorec 5 c AIII,¹⁹³ což značilo, že proband byl „dostatečné postavy“, „vyrovnaným míšencem nordické, fálské nebo dinárské rasy s podíly ostatních evropských ras, popř. čistý dinár“, a tím pádem byl „obecně vzato způsobilý“. Takto hodnocení jedinci mohli být přijati do SS,¹⁹⁴ pakliže se těšili dobrému zdraví a nebyly vůči nim vzneseny námitky z hlediska eugenického.

Uchazeči zařazení do kategorie RuS III (vzorec b/c BI) se považovali zpravidla za již nezpůsobilé pro členství v SS. Během války se ale muselo přistoupit na kompromisy, a tak byli do SS přijímáni i tito zájemci, ovšem pouze na „dobu trvání války.“¹⁹⁵ Za zcela

186 NA Praha, ÚŘP–Dodatky II, kart. 58, Přednáška před kmenovými učiteli NPEA, 7. 8. 1944, s. 7; Přednáška před veliteli Luftwaffe pro Východní Prusko o výběr v SS, 11. 4. 1938, pag. 6.

187 BA Berlin, Allgemeine SS, sign. 47/38, „Richtlinien zur Rassenbestimmung“, pag. 2.

188 Tamtéž.

189 Tamtéž.

190 NA Praha, ÚŘP–Dodatky II, kart. 58, Přednáška před kmenovými učiteli NPEA, 7. 8. 1944, pag. 7; Přednáška před veliteli Luftwaffe pro Východní Prusko o výběr v SS, 11. 4. 1938, pag. 6.

191 Tamtéž, Přednáška před veliteli Luftwaffe pro Východní Prusko o výběr v SS, 11. 4. 1938, pag. 6.

192 BA Berlin, Allgemeine SS, sign. 47/38, „Richtlinien zur Rassenbestimmung“, pag. 3.

193 Zpráva Přesídlovacího štábu Dolní Štýrsko o národnostních a rasových poměrech v Dolním Štýrsku, 10. 9. 1941, pod. B. K. Schultz, dok. č. 127, in: T. FERENC, *Quellen*, s. 247–260.

194 I. HEINEMANN, *Rasse, Siedlung*, s. 541.

195 Tento postup byl uplatněn i v případě náboru uniformovaných písařek (resp. zpravodajek) pořádkové policie (OrPo). Srov. NA Praha, Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu (dále jen NSM), sign. 110–8/1, Směrnice říšského vůdce SS a šéfa německé policie k rasovému výběru zpravodajek pořádkové policie, 31. 8. 1943. Tamtéž, Pracovní zpráva velitele RuSHA v Čechách a na Moravě za měsíc

nepřijatelné pak platili jedinci v rasových skupinách IV („disharmoničtí míšenci“, alpiní a východobaltici, dědičně nemocní) a IV-F¹⁹⁶ (osoby „cizí krve“).

Pokud osoba bez ohledu na národnost vyhověla požadavkům skupin RuS I nebo II, byla bez dalšího označena za „zpětně poněmčitelnou“, resp. za „žádoucí populační přírůstek“ (RuS I) nebo „únosný populační přírůstek“ (RuS II). Tak to platilo například pro původem české uchazeče o německou státní příslušnost. Na znalost či neznalost němčiny se přitom v zásadě nebral ohled, protože podle slov Künzela „u poněmčování jde o získání dobré krve“.¹⁹⁷ Pakliže byl žadatel přímo německé národnosti, nebo prokázal svůj německý původ (*deutschstämmig*), a to nejméně z jedné čtvrtiny, mohl ho examinátor uznat za „způsobilého“ i za předpokladu, že jeho vzezření odpovídalo kategorii RuS III, přestože se formálně stále jednalo o „nežádoucí populační přírůstek“. Ve výsledném verdiktu se v takových případech uvádělo: „zpětně poněmčitelný pro svůj původ“ („wiedereindeutschungsfähig wegen Abstammung“).¹⁹⁸

Až do druhé poloviny roku 1942 v zásadě platilo, že na osobu české národnosti se uplatňovala mnohem přísnější měřítko než na žadatele se skutečným či domnělým německým původem. Jednotlivé služebny RuSHA však disponovaly do té doby značnou volností při rozhodování, a tak se někdy stávalo, že pomyslná hranice kategorie RuS II pro Čechy se tu a tam překračovala. To se týkalo zejména uchazečů, kteří se svými rodinami vykazovali vyšší míru „negativních“ rysů, což je stavělo na hranici kategorií RuS II a III. V tomto případě tedy šlo o tzv. „hraniční případy“. Pokud na referenta RuSHA udělala celá rodina dobrý dojem, mohla být uznána ještě za způsobilou k poněmčení s tím, že došlo „ještě“ k jejímu zařazení do kategorie II (*noch II*), popřípadě obdržela hraniční hodnocení II/III.¹⁹⁹ Podmínkou byl však alespoň rasový vzorec 4 c- AIII-.²⁰⁰ Jednalo se

říjen 1943, referát pro rasové záležitosti, 8. 11. 1943. Ke konci války byli přijímáni i zájemci zařazení do kategorie RuS IV, a to do „zvláštních oddílů“ SS. Viz I. HEINEMANN, *Rasse, Siedlung*, s. 542.

196 Původně se kategorie RuS IV a IV-F nerozlišovaly, teprve později se vyčlenila kategorie V, jež byla přejmenována na IV-F. Srov. I. HEINEMANN, *Rasse, Siedlung*, s. 61. Označení RuS V se používalo ještě na konci srpna 1942 i na území Protektorátu. Srov. ZA Opava, Zmocněnec říšského vedoucího SS jako říšský komisař pro upevnění německví, pracovní štáb východ, Fulnek (dále jen ZŘKUN Fulnek), kart. 18, inv. č. 128, Statistický výkaz služebny RuSHA v Plzni o rasových prověrkách, 31. 8. 1942.

197 ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 124, Künzel Castagnemu, služebna RuSHA Klatovy, 14. 2. 1942.

198 Tato poznámka se udávala mimo jiné ve statistických výkazech tehdy, pokud počet poněmčitelných rodin přesahoval počet rodin zařazených do kategorií I a II. Např. ve Vodňanech bylo shledáno za poněmčitelné 12 rodin, přičemž jich bylo jen 9 zařazeno do kategorie II. Pod rozdělením dle rasových skupin najdeme poznámku: „3 Sippen wdf wegen Abstammung“. Srov. ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 128, Statistický výkaz plzeňské služebny RuSHA, 31. 10. 1942.

199 Tamtéž, inv. č. 124, Posudek služebny RuSHA v Klatovech ke smíšenému sňatku Jaroslava S. a Anny M., 26. 2. 1942. Tamtéž, Posudek služebny RuSHA v Klatovech ke smíšenému sňatku Marie O. a Josefa W., 27. 9. 1941.

200 Tamtéž, Posudek služebny RuSHA v Klatovech ke státní příslušnosti Antona Sch., 21. 3. 1942.

o osoby s převážně alpskými rysy, zato však ještě se silnými nordickými a dinárskými příměškami.²⁰¹ Někteří referenti vydávali pozitivní posudky dokonce i pro ty žadatele, kteří už byli klasifikováni stupněm RuS III, pokud působili celkově „dobrým dojmem“.²⁰²

Část pracovišť RuSHA však postupovala zcela nekompromisně a pozitivní rozhodnutí vydávala jen těm protektorátním příslušníkům ryze českého původu, kteří byli zařazeni do kategorií RuS I a II (Obrázek 3). Proti této praxi se ale překvapivě ohradil samotný Himmler, který se dozvěděl, že v Praze bylo ze 120 případů protektorátních příslušníků usilujících o německé občanství shledáno za vyhovující jen šest.²⁰³ Himmler tuto praxi uplatňování těch vysloveně „nejpřísnějších měřítek SS“ odsoudil ve svém dálnopisu ze září 1941 a označil ji za „chybnou“. Vyjádřil proto přání, aby se napříště používala stejná kritéria jako pro „poněmčování etnických Němců“, přičemž „skupiny 1 až 3 lze při politických zásluhách bez dalšího poněmčit.“²⁰⁴

Nakonec se podařilo najít kompromis v podobě nové „hraniční“ kategorie RuS III+, která se aplikovala na osoby neněmeckého původu a představovala „ještě únosný populační přírůstek“.²⁰⁵ Tato skupina se vyznačovala vyššími podíly mediteránní, alpské nebo východobaltické rasy, avšak se stále ještě zřetelnými rysy nordického, fálského a dinárského typu. Rozhodně tedy není pravda, že za „rasově žádoucího“ mohla být označena pouze osoba se „světlými vlasy a modrými očima“ – ba naopak za „cennějšího“ examinátoři uznali tmavovlasého „dinára“ než světlovlasého „východobaltika“. Tmavovlasý „ryzí“ dinár mohl být navíc zařazen do druhé nejvyšší kategorie, díky čemuž mohl být přijat do SS.

Nutno dodat, že se zavedení kategorie RuS III+ mezi examinátory RuSHA nesetkalo jen s pozitivními ohlasy. Vedoucí RuSHA v dnešní polské Gdyni považoval novou kategorii za komplikaci s ohledem na zařazování zdejšího obyvatelstva do *Deutsche Volksliste*. Navrhl, aby byly za „žádoucí“ nebo „únosný přírůstek“ označovány pouze osoby zařazené do kategorií I a II, zatímco v případě kategorie III s prokázaným německým původem se mělo jednat o „ještě únosný přírůstek“.²⁰⁶ Kategorie RuS III+ přesto zůstala a byla aktivně examinátory používána.

Pro poněmčení hrála klíčovou roli „kvalita“ nejen jednotlivců, ale i celých jejich rodin. V zásadě se totiž nepočítalo s rozbíjením rodinných vazeb. Examinátoři RuSHA proto určovali tzv. „rodovou hodnotu“ (*Sippenwert* či *Familienurteil*), která se stanovila pomocí „rodové karty“ (*Sippenkarte*, *S-Karte*), na níž se zprůměrovaly „rasové hodnoty“

201 Tamtéž, Posudek služebny RuSHA ke smíšenému sňatku Josefa K. a Kateřiny V., 10. 2. 1942.

202 SOA HK, OLR Pardubice, kart. 7, inv. č. 83, Posudek služebny RuSHA v Pardubicích ve věci smíšeného sňatku mezi Rudolfem H. a Martou D., 26. 11. 1941.

203 NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/60, Telegram Himmlera určený RuSHA a RuSHA (opis), 12. 9. 1942.

204 Tamtéž.

205 BA Berlin, Allgemeine SS, sign. 47/38, „Richtlinien zur Rassenbestimmung“, pag. 5.

206 BA Berlin, Allgemeine SS, sign. 47/38, Velitel RuSHA v Gdyni šéfovi RuSHA, 26. 7. 1943.

jednotlivých členů rodiny.²⁰⁷ Při klasifikaci celých rodin byly užívány stejné kategorie jako v případě jednotlivců: od I do IV-F. Pro poněmčování měla „*rodová hodnota*“ přednost před hodnotou jednotlivce.

Kritéria pro poněmčitelnost byla koncipována tak, aby odpovídala nejméně lepšímu „německému průměru“, resp. rasovému složení německého národa. Součástí směrnice z roku 1943 byla kritéria pro hodnocení „poněmčitelnosti“ dle národnostního klíče (Tabulka 3).²⁰⁸ Osoby s původem ryze německým mohly být „vzaty na milost“ výjimečně i v případech, kdy jejich rasový profil odpovídal hodnocení RuS IV, zatímco lidé pouze částečně německého původu byli při zařazení do téže skupiny již odmítáni. Jedinci plně neněmeckého původu museli být zařazení do skupiny alespoň RuS III+, aby se na ně pohlíželo jako na „poněmčitelné“. Jak však uvidíme na konkrétních případech, mnohdy se praxe od předepsaného postupu odchylovala.

Praktická rasová selekce ve věcech státní příslušnosti a smíšených sňatků

Protektorátní příslušník žádající o německou státní příslušnost se dobrovolně přihlásil, případně i se svou rodinou, u místně příslušného oberlandráta, který jeho žádost postoupil k posouzení gestapu, krajskému vedení NSDAP a služebně RuSHA. Kdo se přihlásil k německé národnosti, musel prokázat svůj původ prostřednictvím křestních a úmrtních listů svých předků a musel vyplnit zvláštní formulář. Musel též prokázat své „dědičné zdraví“.²⁰⁹ Žadatel pak obdržel pozvánku na pohovor k rasovému examinatorovi, přičemž se na ní z pochopitelných důvodů žádná zmínka o rasovém vyšetření ani RuSHA neobjevila.²¹⁰ Rasový examinator se přitom patrně vydával za úředníka OLR.

Dosavadní vzájemnou spolupráci mezi svým úřadem a místní služebnou RuSHA si na jaře 1942 velice pochvaloval z ideologické i organizační stránky představitel Úřadu říšského protektora Fuchs: „*Ve spolupráci s Hlavním rasovým a osídlovacím úřadem SS (RuS), pobočkou pro Čechy a Moravu, byly veškeré postupy při udílení německé státní příslušnosti stanoveny na jednotném základě. Vůdčí zásada zní: Do německého státního společenství mají být přijímáni pouze lidé, kteří jsou schopni poněmčení a neponěmčitelné osoby mají být*

207 BA Berlin, Allgemeine SS, sign. 47/38, „Richtlinien zur Rassenbestimmung“, pag. 3–4. Blíže viz R. NOVOTNÝ, *Řešení české otázky*, s. 241–242.

208 BA Berlin, Allgemeine SS, sign. 47/38, „Richtlinien zur Rassenbestimmung“, pag. 6.

209 MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše (B 252), kart. 20, sign. 100, Směrnice říšského ministerstva vnitra k udělování občanství osobám zcela nebo převážně německého rodového původu, 19. 7. 1941.

210 Tamtéž, Vzor pozvánky k vyřízení žádosti o německou státní příslušnost, OLR Brno.

z německého státního společenství vyloučeny.“²¹¹ Fuchs též poukázal na význam „zpětného poněmčování“ pro získávání „ztracené německé krve“.²¹²

Po červnu 1942 doznalo přihlašování k německé národnosti podstatných změn. Úlohu oberlandrátů v oblasti státní příslušnosti převzali pověřeni okresní hejtmani a zemské úřady. Žadatel musel podat přihlášku k místně příslušnému okresnímu hejtmanství pod správou z příkazu Říše a ten ji postoupil k posouzení služebně RuSHA, krajskému vedení NSDAP a gestapu, přičemž konečné rozhodnutí vydával zemský úřad. Regionální služebny RuSHA, jež byly nově přičleněny k okresním hejtmanům, však vydávaly pouze „předběžná rozhodnutí“, přičemž „konečný verdikt“ vyslovovaly zemské služebny RuSHA při zemských úřadech v Praze a Brně.²¹³ Pro žadatele byly určeny nové dotazníky ke „zjištění německého původu“, na které se lepily též fotografie obličeje zepředu a ze strany.²¹⁴ Do formuláře musel uchazeč vyplnit též údaje o rodičích a prarodičích. K žádosti se připojovalo i prohlášení o „dědičném zdraví“.²¹⁵

Žadatel pak obdržel pozvánku na pohovor k rasovému examinátorovi, přičemž se na ní z pochopitelných důvodů žádná zmínka o rasovém vyšetření ani RuSHA neobjevila.²¹⁶ Examinátor se patrně vydával za úředníka OLR nebo od léta 1942 okresního úřadu. Často se podobná vyšetření konala hromadně a v případě potřeby se nemuselo jednat o sídlo služebny RuSHA, ale rasová prohlídka se mohla uskutečnit např. na radnici některého města.²¹⁷ Protože se v těchto případech zjišťovala nejen probandova rasová příslušnost, ale i „hodnota“ celé rodiny, musel si uchazeč s sebou přinést fotografie svých rodičů, sourozenců, popř. dalších příbuzných (Obrázek 4). To se týkalo i případné manželky či manžela.²¹⁸ Rodinní příslušníci se tedy většinou na pohovor dostavit nemuseli, protože referent RuSHA posoudil „rasovou kvalitu“ podle přinesených fotografických snímků. Žadatel měl nabýt dojmu, že se jednalo o obyčejný pohovor. Právě z tohoto důvodu se examinátorům doporučovalo civilní oblečení.²¹⁹

211 ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kart. 5, Zpráva ÚŘP za měsíc duben 1942, 9. 5. 1942, pag. 5.

212 Tamtéž.

213 MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše (B 252), kart. 20, sign. 100, Der Landespräsident in Mähren, Reichsauftragsverwaltung – „Bearbeitung von Staatsangehörigkeitsangelegenheiten“, 25. 11. 1942.

214 Tamtéž, Fragebogen zur Feststellung der Deutschstämmigkeit, vzor.

215 Tamtéž, Prohlášení ke zdravotnímu stavu, vzor.

216 Tamtéž, Vzor pozvánky k vyřízení žádosti o německou státní příslušnost, OLR Brno.

217 ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 128, Wirtz okresnímu hejtmanovi v Písku, 8. 12. 1942; Wirtz okresnímu hejtmanovi v Sušici, 1. 9. 1942.

218 MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše (B 252), sign. Wi 200-035, Informace o tom, co si přinést k dr. (sic) Preušovi; Vzor pozvánky k vyřízení žádosti o německou státní příslušnost, OLR Brno.

219 ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 128, Oehl Preušovi, 18. 7. 1942; Rozkaz Wirtze, 7. 9. 1942.

Během rozhovoru s probandem si examinátor, resp. jeho asistent, pečlivě vedl poznámky. Referent RuSHA se zajímal o rodinné zázemí uchazeče, jeho vztah k německému, resp. nacismu, (ne)znalost němčiny, vedení domácnosti a sociální postavení. Samozřejmě bylo důležité zjistit též původ a národnost žadatele, jeho rodičů, popř. i prarodičů. Referent mohl řadu údajů zjistit z přiloženého dotazníku k žádosti o německou státní příslušnost, ale zřejmě na ně byl uchazeč tázán i osobně. Za důležitou okolnost se také považovalo národní sebeuvědomění, tj. nakolik se uchazeč či uchazečka protektorátní příslušnosti cítili být Čechy, či Němci. Znalost němčiny přitom nebyla z hlediska germanizační procedury důležitá, protože mělo jít o posouzení „*biologické kvality*“ uchazeče a jeho rodiny.²²⁰ Na základě toho, jak na referenta žadatel, případně i se svou rodinou, zapůsobil svým vystupováním a vnějšími znaky, byl vyhotoven posudek explicitně vyjadřující „míru poněmčitelnosti“.

Výsledky rasového vyšetření zaslala služebna RuSHA ke konečnému rozhodnutí na zemskou služebnu RuSHA. O celé proceduře se vedl průběžně protokol, jež byl nakonec zaslán úřadu zemského prezidenta (Obrázek 5).²²¹ Pro rozhodnutí se považovaly za důležité mimo jiné následující okolnosti a údaje o žadateli: rasová klasifikace dle norimberských zákonů, národnostní původ až k prarodičům, národnost manžela či manželky, jazykové znalosti a obcovací řeč, výskyt dědičných chorob, jazykové poměry na škole (včetně škol, které navštěvovaly děti), členství v politických stranách, národnostních spolicích, styky s Němci či Čechy, rasová příslušnost dle měřítek RuSHA a informace, zda se jedná o „*žádoucí*“ či „*nežádoucí populační přírůstek*“.²²²

Občas se stávalo, že o německou příslušnost zažádala rovnou celá rodina, avšak získali ji pouze někteří její členové. Protektorátní příslušník Antonín S. z Rakovníka požádal se svou manželkou o udělení německého občanství pro sebe a svá dvě vnoučata.²²³ Antonín pocházel ze smíšené česko-německé rodiny s bydlištěm Sudetech a jeho manželka byla čistě německého původu. Organizace NSDAP však manželský pár označila za „*konjunkturální Němce*“. Vnoučata Josef a Jana, jež byla nemanželskými dětmi Antonínovy dcery, měla navíc různé otce a sama matka své potomky opustila. Příklad řešila plzeňská služebna RuSHA, na jejíhož referenta ale rodina neučinila dobrý dojem. Antonína examinátor označil za „*nevýrovnaného míšence*“, a zařadil ho do kategorie RuS III. Dle posudku měla být manželka Theresia nordické rasy se silným alpským rázem, což ještě stačilo na hodnocení RuS II. Vnuka Josefa referent označil za východobaltika s pravděpodobnou

220 Tamtéž, inv. č. 124, Künzel vedoucímu klatovské služebny RuSHA, 18. 2. 1942.

221 MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše (B 252), kart. 20, sign. 100, Der Landespräsident in Brünn, Reichsauftragsverwaltung – „Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit“, vzor.

222 Tamtéž.

223 ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 124, Posudek služebny RuSHA v Plzni, 21. 3. 1942.

příměsí orientální a snad také mongoloidní rasy, což znamenalo hodnocení stupněm IV až IV-F. Jeho sestra Johanna nedopadla lépe a jako východobaltička s podezřením na mongoloidní rysy byla rovněž zařazena do čtvrté kategorie. Manželé nakonec dostali pozitivní hodnocení,²²⁴ a referent RuSHA tak nevznesl vůči jejich žádosti žádné námítky. Vážné výhrady však byly vyřčeny vůči oběma vnoučatům. Mezi neúspěšné žadatele pak patřila například Češka Mariana P., jež žádala v roce 1944 o německé občanství. Protože však představovala „*neúnosný populační přírůstek*“ (RuS IV), označil examinátor její snahu doslova za „*beznadějnou*“.²²⁵

V zásadě mělo platit, že pokud byl žadatel odmítnut z toho důvodu, že představoval „*nežádoucí nebo neúnosný přírůstek obyvatelstva*“, nemohlo mu být uděleno německé občanství. To platilo přitom i tehdy, pokud ho příslušné krajské vedení NSDAP hodnotilo pozitivně.²²⁶ Výjimku představovaly jen „*obzvláště cenné případy*“ osob, jejichž žádosti mohly být i přes negativní stanovisko RuSHA postoupeny k revizi pověřenci říšského komisaře pro upevnění německví, kterým nebyl nikdo jiný než K. H. Frank.²²⁷

Zprvu se vyšetření k žádostem o německé občanství vztahovala jen na nové případy. To se však změnilo po nástupu Heydricha do Prahy. Ten nařídil v dubnu 1942 zpětné prošetření dříve vydaných pozitivních rozhodnutí.²²⁸ Týkalo se to případů vyřizovaných před rokem 1941. Vedení Úřadu říšského protektora si totiž uvědomovalo, že se OLR dopustily ve věci občanství řady chyb.²²⁹ Protektorátní pobočka RuSHA tak začala podle určitého poradníku „*podezřelé*“ případy systematicky přezkoumávat.²³⁰ Pakliže dotčení němečtí státní příslušníci u rasové prověrky neuspěli, bylo jim občanství zpravidla odejmuto.²³¹ Výjimky se udělovaly pouze těm, jejichž manželé či synové byli odvedeni do wehrmachtu. Rodiny vojáků si tak mohly státní příslušnost ponechat.²³² Novou praxi si pochvalovali i někteří oberlandráti, kteří paradoxně přispěli svou politikou k tomu, že německé občanství dříve získali i „*nekvalitní jedinci*“.²³³

224 Antonínova „rasová kvalita“ byla sice na pováženou, ale rozhodl nejspíš jeho vyšší věk a soužití s Theresií.

225 NA Praha, NSM, sign. 110–12/141, Velitel bezpečnostní policie a SD v Praze K. H. Frankovi ve věci státní příslušnosti Marianne P., 15. 9. 1944.

226 NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/967, „Beteiligung der Hoheitsträger der NSDAP in Böhmen und Mähren bei Staatsangehörigkeitsangelegenheiten“, 4. 4. 1944.

227 Tamtéž.

228 Srov. I. HEINEMANN, *Rasse, Siedlung*, s. 169–170. Viz též C. BRYANT, *Prague in Black*, s. 160–161.

229 Tamtéž.

230 I. HEINEMANN, *Rasse, Siedlung*, s. 169.

231 Tamtéž, s. 170.

232 Tamtéž, s. 170–171.

233 Srov. ZA Opava, pobočka Olomouc, OLR Olomouc, Zpráva ÚŘP za měsíc duben 1942.

Plzeňská služebna RuSHA posuzovala v květnu 1943 případ Emilie F. z Prachaticka, která usilovala o německé občanství. Většina členů její rodiny německou příslušnost přitom již měla. Examinátor Wirtz ovšem označil celou rodinu za rasově „neúnosnou“, a proto schválení žádosti nejen nedoporučil, ale navrhl zároveň odejmout státní příslušnost všem jejím členům.²³⁴ Jiným případem bylo přezkoumání německé příslušnosti Růženy C. z Protivína, jež pocházela ze smíšené rodiny a na referenta RuSHA působila „pozitivně“. Protože však vyrůstala v převážně českojazyčném prostředí, bylo jí doporučeno, aby si nechala přes úřad práce zprostředkovat zaměstnání ve staré Říši, a tak se „zbavila“ českého vlivu.²³⁵ Přezkoumání státní příslušnosti se dotklo také rodiny Zunových z Domažlicka. Tu rasový examinator shledal za „*neúnosný přírůstek*“, přičemž odejmutí občanství považoval za „*bezpodmínečnou nutnost*“. Kromě svého „špatného“ rasového profilu byla totiž manželka ryzí Češkou, která neuměla německy a děti vedla v českém duchu, což se považovalo za „škodlivé“.²³⁶

Za „*nežádoucí*“, resp. „*neúnosný přírůstek*“ byla označena i rodina Josefa a Marie F. ze Sušicka. Těm nepomohl ani „pravděpodobný“ německý původ obou manželů – Marie měla být dokonce „čistou Němkou“.²³⁷ Pro ponechání německé státní příslušnosti svědčilo pouze to, že jejich dcera v německé škole prospívala a oba bratři Marie padli ve válce. Naopak jistý Franz B., považovaný za „*neúnosný přírůstek*“, měl to „štěstí“, že oba jeho synové sloužili na frontě. Z „*politických i lidských důvodů*“ si tak mohl německé občanství ponechat.²³⁸

Přezkoumání německého občanství se ovšem týkalo z velké části židovských míšenců první a druhého stupně. Už v roce 1941 Frank navrhl, aby míšenci podléhali německým zdravotním úřadům.²³⁹ Předpokládal přitom, že pozitivních případů nebude mnoho, takže s udělováním státní příslušnosti prostřednictvím OLR si nedělal velké starosti. V březnu 1942 nařídil Heydrich, aby se všichni míšenci prvního stupně, kteří získali německou státní příslušnost, podrobili rasové prohlídce.²⁴⁰ Následně začalo platit totéž i pro míšence druhého stupně.²⁴¹ Od roku 1942 protektorátní pobočka RuSHA začala revidovat potenciálně chybná rozhodnutí jiných úřadů ve věci stanovení statusu příslušných židovských míšenců prvního a druhého stupně. Tyto míšence, kterým bylo dříve uděleno německé občanství, rasoví

234 ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kart. 17, inv. č. 121, Posudek k odejmutí německého občanství rodině Augusta F. z Bohumilic na Prachaticku, 15. 5. 1943.

235 ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kart. 17, inv. č. 121, Posudek plzeňské služebny k případu Rosy C., 5. 8. 1943.

236 Tamtéž, Posudek služebny RuSHA v Plzni k zjištění národnostní příslušnosti rodiny Marie Z., 13. 8. 1943.

237 Tamtéž, Posudek služebny RuSHA v Plzni ve věci odejmutí občanství rodině Josefa F., 29. 10. 1943.

238 Tamtéž, Posudek služebny RuSHA v Plzni ve věci odejmutí občanství rodině Franze B., 16. 4. 1943.

239 I. HEINEMANN, *Rasse, Siedlung*, s. 174.

240 Tamtéž.

241 Tamtéž. K tomu též NA Praha, ÚŘP-ST, sign. 109-4/194, Pokyn RSHA o odnímání občanství židovským míšencům a nežidovským rodinným příslušníkům Židů, 19. 9. 1942.

examinátoři hodnotili dvěma stupni: 1) „únosní“ (*tragbar*) a 2) „neúnosní“ (*untragbar*). Aby míšenec prověřce vyhověl, musel mít nejen „rasově únosný vzhled“ (*rassisch tragbaren Aussehen*), ale vyznamenat se i v „boji za německví“ (*im Kampf um das Deutschtum*).²⁴² Pakliže jej však rasový examinator označil za „neúnosného“, nebylo mu „pouze“ odejmuto občanství, nýbrž ho takový verdikt přímo ohrožoval na životě. Jak uvádí Heinemannová, většina těchto lidí, kteří neprošli rasovým testováním, putovala do Terezína.²⁴³

Zároveň s žadateli o německé občanství začaly služebny RuSHA prověřovat smíšené sňatky. Podkladem pro rasový posudek se přitom stala dokumentace pořízená během lékařského vyšetření snoubenců na německém zdravotním úřadě. Výsledek celého vyšetření zaznamenal úřední lékař do dvou formulářů. První z nich nesl označení „*Untersuchungsbogen für Untersuchungen gemäß dem gemeinsamen Runderlaß des RMdI. und des Reichsprotectors in Böhmen und Mähren zur Dritten VO. zur Durchführung und Ergänzung des Ehegesetzes v. 22. 10. 40 [sic] (RGBl. I S. 1488)*“ a sloužil k záznamům o zdravotním stavu každého ze snoubenců, o jejich národnostním původu a také o jejich rasové příslušnosti ve vztahu k norimberským zákonům (Obrázek 6).²⁴⁴ Formulář musel být opatřen fotografiemi celé postavy probanda zepředu a ze strany, přičemž na fotografii musela být buď nahá postava, nebo v plavkách.²⁴⁵

Pro účely rasového posudku však byl klíčový tzv. „*Zusatzbogen zum Rassenbefund*“ (Obrázek 7),²⁴⁶ na který se vlepovaly fotografie hlavy. Úřední lékař do něj zanesl celkem 20 antropologických znaků: tělesná výška a konstituce, robusticita, barva kůže, očí a vlasů, tvar očního víčka, tvar hlavy a obličeje, tvar úst aj. Většina těchto rasových charakteristik byla určována somatoskopicky, tj. na základě pozorování probanda či jeho fotografií. Na základě tohoto formuláře pak mohla příslušná služebna RuSHA vyhotovit rasový posudek, a to převážně od stolu. S examinatorem tak snoubenci často nepřišli vůbec do styku; stalo se tak jen tehdy, pokud je bylo třeba důkladněji prověřit.²⁴⁷

Pro posuzování sňatků platila stejná měřítka jako pro státní příslušnost. Pozitivního hodnocení se tak dočkal například protektorátní příslušník František J. z Pardubic, který se zamýšlel oženit s Němkou Blankou T. Následně byl označen za fálško-východobaltického míšence (vzorec 5 b/c A IIII) a zařazen do kategorie RuS II. Snoubence referent RuSHA

242 NA Praha, NSM, sign. 110-7/77, Pracovní zpráva velitele RuSHA v Čechách a na Moravě (referát pro rasové záležitosti) za měsíc říjen 1943, vyhotoveno 8. 11. 1943.

243 I. HEINEMANN, *Rasse, Siedlung*, s. 176.

244 NA Praha, ÚŘP-ST, sign. 109-4/966, „Runderlass des Reichsministers des Innern und des Reichsprotectors in Böhmen und Mähren zur Dritten Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Ehegesetzes vom 29. X. 1940 (RGBl. I S. 1488)“.

245 Tamtéž.

246 NA Praha, ÚŘP, sign. 114-345-1, Zusatzbogen zum Rassenbefund.

247 ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 124, Castagne (služebna RuSHA Klatovy) Jesionkovi (služebna RuSHA České Budějovice) ve věci smíšeného sňatku, 27. 9. 1941.

pochválil i za kladný vztah k německé věci.²⁴⁸ Stávalo se také, že oba snoubenci spolu měli dítě ještě před svatbou. V takovém případě došlo i na vyšetření jejich potomka.²⁴⁹ Pakliže byl vystaven negativní posudek a zároveň rodiče chtěli vést výchovu v německém duchu, pokoušeli se úředníci, pokud ne přímo examinátoři RuSHA, o jistou shovívavost, což platilo především tehdy, když německý otec sloužil u wehrmachtu.²⁵⁰ Pokud český snoubenec či snoubenka vykazovali „dostatečnou rasovou kvalitu“, ale zároveň neuměli dostatečně nebo vůbec německy, bylo jim zpravidla doporučeno po sňatku přesídlení do čistě německého prostředí ve staré Říši. To se týkalo i sňatku mezi Češkou Marií O. z Domažlicka a německým dělníkem, t. č. ve wehrmachtu, Josefem W., který byl o pět let mladší než jeho snoubenka.²⁵¹ Oba spolu přitom už vychovávali potomka. Marii O. examinátor klasifikoval jako míšenku převážně dinárské a východobaltické rasy s určitými příznaky rasy nordické (vzorec 4 c-BI). Jednalo se sice o hraniční případ, ale možná pro nordické rysy byla „ještě“ zařazena do „poněmčitelné“ kategorie RuS II. Pro neznalost němčiny se měla přestěhovat po skončení války do staré Říše.

V případě, že se rasový profil jednoho ze snoubenců ukázal být zcela „nedostatečným“, žádná „polehčující okolnost“ se uplatnit nedala (Obrázek 8). Referent RuSHA tak nedoporučil sňatek Václavovi D. z Klatovska, který se chystal oženit s Němkou Marií W., která sama navíc působila jen „průměrným dojmem“ (při rasovém hodnocení RuS III). Snoubenec byl dle examinátora svým „*vzhledem i chováním typický Čech*“ a nepřilepšila mu ani malá postava (155 cm).²⁵² Examinátor ho klasifikoval jako alpínsko-východobaltického míšence (hodnocení IV), takže proti sňatku musel vznést „*závažné námitky*“.

Naopak klatovský examinátor Castagne se snažil „*přilepšit*“ Čechovi Františkovi B., který se zamýšlel oženit s již těhotnou Němkou Wilhelmine S. Oba bydleli v Třeboni a tento případ převzala klatovská služebna od českobudějovické, jež sňatek původně nedoporučila.²⁵³ Rasové vyšetření prokázalo, že snoubenec jakožto míšenec s prvky východobaltické, fálské

248 SOA HK, OLR Pardubice, kart. 7, inv. č. 83, Posudek služebny RuSHA v Pardubicích ve věci smíšeného sňatku Blanky T. a Františka J., 21. 10. 1941.

249 NA Praha, ÚRP, sign. 114-342-2, Posudek služebny RuSHA v Hradci Králové ve věci smíšeného sňatku Hildegard M. a Jaroslava H., 19. 3. 1943. Teprve devítiměsíční syn byl označen za „únosný přírůstek“.

250 ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 124, Posudek služebny RuSHA v Klatovech ve věci smíšeného sňatku Marie L. a Josefa N., 23. (?) 9. 1941.

251 Tamtéž, Posudek služebny RuSHA v Klatovech ve věci smíšeného sňatku Marie O. a Josefa W., 27. 9. 1941.

252 ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 124, Posudek služebny RuSHA v Klatovech ve věci smíšeného sňatku Václava D. a Marie W., 29. 1. 1942. Měl být dokonce menší než jeho snoubenka.

253 ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 124, Posudek služebny RuSHA v Klatovech ve věci smíšeného sňatku Františka B. a Wilhelmine Sch., 14. 2. 1942. Důvodem původně zamítavého stanoviska českobudějovické služebny bylo podezření na „*předoasijskou příměs*“, které klatovská služebna nepotvrdila.

a dinárské rasy byl neponěmčitelný (vzorec 4/5 c/d BI), přičemž ho examinátor zařadil do kategorie RuS III. Pro Františka B. však svědčila doporučení úřadu OLR a krajského vedení NSDAP v Českých Budějovicích. Castagne s nimi v zásadě souhlasil a dodal, že František B. nebyl „v žádném případě hodnocen extrémně negativně“ z rasového hlediska. Rasový referent pak vyslovil názor, že s ohledem na očekávaný přebytek německých žen po válce by se měla uplatňovat pro sňatky Němky s českým partnerem mírnější kritéria.²⁵⁴

Někdy docházelo k situacím, kdy se jevilo vzezření českého partnera příznivěji než německého. Prof. Schmitz z pražské služebny tak například v roce 1942 označil protektorátní příslušnici Marii P. za neponěmčitelnou i přes její světlé vlasy a šedé oči (fálský typ s menší východobaltickou příměsí), zatímco jejího německého druha klasifikoval jako míšence dinárské a alpské rasy s tmavě hnědými vlasy a zelenýma očima.²⁵⁵ Pokud dostal smíšený pár povolení k sňatku, bylo pak relativně snadné, aby německé občanství získal zbytek české strany rodiny – například matka či sourozenec pozitivně hodnocené české snoubenky.²⁵⁶

Za smíšený sňatek se oficiálně považoval každý, do něhož vstupoval na jedné straně německý státní příslušník a na straně druhé protektorátní příslušník či osoba jiné státní příslušnosti, a to bez ohledu na národnostní původ. Tak se někdy stávalo, že rasoví referenti museli posuzovat i sňatky mezi osobami české národnosti. To se týkalo nejčastěji Čechů ze Sudet, kteří získali německé občanství a chtěli uzavřít sňatek s protektorátním příslušníkem.²⁵⁷ V případě úspěšné rasové prověrky jim bylo doporučeno se přestěhovat do staré Říše, aby se mohli důkladně poněmčit. Často totiž ani jeden z nich neuměl pořádně německy.²⁵⁸ Jestliže český partner s protektorátní příslušností nevyhověl, byl sňatek bez dalšího zamítnut. Pokud naopak rasově nevyhovoval český partner s německou příslušností, sňatek mohl být sice povolen, ale pod podmínkou odejmutí německého občanství. Takto se nacisté „elegantně“ zbavovali rasově nežádoucích Čechů s říšskou příslušností. Od února 1943 do začátku roku 1945 bylo pobočkou RuSHA doporučeno uzavřít 474 sňatků

254 Tamtéž.

255 NA Praha, ÚŘP, sign. 114-342-1, Posudek služebny RuSHA v Praze ze dne 24. 11. 1942.

256 Srov. R. NOVOTNÝ, *Služebna*, s. 295–296.

257 Češi, kteří zůstali po Mnichovu v obsazených Sudetech, získali německou státní příslušnost (netýkalo se to však rodin, které se do pohraničí přestěhovaly od roku 1910. Srov. § 1 písm. a) Smlouvy mezi Československou republikou a Německou říší o otázkách státního občanství a opce z 20. 11. 1938, vydané pod č. 300/1938 Sb. z. a n. Tito Češi mohli optovat až do března 1939 pro Československo. ZA Opava, ŽRKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 124, Posudek služebny RuSHA v Klatovech ve věci sňatku Petra K. a Stefanie K., 10. 2. 1942. Srov. ZA Opava, RP Opava, inv. č. 3002, Vládní prezident v Opavě k sňatkům německých občanů české národnosti, 16. 6. 1941.

258 ZA Opava, ŽRKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 124, Posudek služebny RuSHA v Klatovech ve věci sňatku Rudolfa K. a Marie C., 29. 9. 1941. Tamtéž, Posudek služebny ve věci sňatku Antonína B. a Anny Sch., 29. 1. 1942.

pod podmínkou, že se jeden z partnerů vzdá svého německého občanství.²⁵⁹ Nešlo přitom o vzácné případy, tvořily totiž více než čtvrtinu všech posuzovaných smíšených sňatků!

Lékař RuSHA dr. Hußmann v roce 1944 popsals dvě tendence, které se projevovaly při posuzování tzv. hraničních případů u smíšených sňatků. Pakliže se jednalo o hraniční případy s „*pozitivními rasovými znaky*“ a oslabenou národní (německou) identitou snoubenců, doporučovalo se sňatek povolit s návrhem přesídlení do staré Říše. Pokud ale hraniční případy vykazovaly silnější negativní znaky, byl sňatek povolen jen pod podmínkou odejmutí německého občanství jednomu z partnerů.²⁶⁰ V případě, že snoubenci čekali potomka, ne každý examinátor si přál přispět k rozbití rodiny, zvláště pakliže se ještě daly „přimhouřit oči“.

Zvláštní situace nastala v případech sňatků mezi ženami české národnosti a příslušníky SS.²⁶¹ Pohlavní styk příslušníků SS s Češkami byl obecně vzato stíhán. Pokud se člen SS zamýšlel s českou partnerkou oženit, bylo nutné splnit velmi přísné požadavky. Snoubenka se musela podrobit rasové prohlídce a vyhovět kritériím odpovídajícím alespoň stupni RuS II. Od roku 1943 měla takové případy na starosti pečovatelská střediska SS podléhající veliteli RuSHA Preußovi. K povolení sňatku se navíc vyjadřoval i říšský protektor.²⁶²

Přesné statistiky o počtu rasových posudků k žádostem o německé občanství a sňatkům do konce roku 1942 nejsou zatím k dispozici. Souhrnné údaje však lze odvodit z periodických zpráv česko-moravské pobočky RuSHA od února 1943 do února 1945. Za celou dobu služebny RuSHA posoudily celkem 14 842 případů žádostí o udělení německé státní příslušnosti,²⁶³ z nichž bylo vyřízeno 69 % kladně (Tabulka 4). Tato statistika se ovšem vztahuje nejen na Protektorát, ale i na Sudety, přičemž lze ale předpokládat, že počet posudků z Protektorátu jasně převažoval. Zároveň bylo za stejné období rasově přezkoumáno 277 židovských míšenců držících dosud německé občanství. Z nich bylo necelých 59 % označeno za „*neúnosné*“, a čekala je tak pravděpodobně ztráta německé státní příslušnosti.²⁶⁴ V letech 1943–1945 přezkoumaly služebny RuSHA 3 030 žádostí o uzavření

259 NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109-7/87, Pracovní zprávy referátu „Rasa“ (velitel RuSHA v Čechách a na Moravě) za období od února do března 1943; NA Praha, NSM, sign. 110-7/77; 110-7/50, Pracovní zprávy referátu „Rasa“ (velitel RuSHA v Čechách a na Moravě) za období od dubna 1943 do února 1945.

260 Tamtéž, NSM, sign. 110-7/77, Pracovní zpráva lékaře RuSHA Hußmanna za měsíc leden 1944, 1. 2. 1944.

261 Takový případ posuzovala i plzeňská služebna RuSHA. Srov. ZA Opava, ŽRKUN Fulnek, kart. 17, inv. č. 119, Posudek k protektorátní příslušnici Vlasty B., manželky příslušníka SS., 5. 8. 1943.

262 NA Praha, NSM, sign. 110-7/77, Pracovní zpráva referátu pro rodovou péči za měsíc květen 1943.

263 NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109-7/87, Pracovní zprávy ref. „Rasa“ (vel. RuSHA) za únor a březen 1943. NA Praha, NSM, sign. 110-7/77; 110-7/50, Pracovní zprávy ref. „Rasa“ (vel. RuSHA) za duben 1943 až únor 1945.

264 NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109-7/87, Pracovní zprávy referátu „Rasa“ (velitel RuSHA v Č. a na M.) za období od února do března 1943. NA Praha, NSM, sign. 110-7/77; 110-7/50, Pracovní zprávy referátu „Rasa“ (velitel RuSHA v Č. a na M.) za období od dubna 1943 do února 1945.

smíšeného sňatku a zhruba polovina párů uspěla (Tabulka 5).²⁶⁵ Je ovšem nutné dodat, že se nejednalo vždy o česko-německé svazky.

Zavedení rasové selekce vedlo k rapidnímu snížení počtu nových uchazečů ve srovnání s živelným nábořem z prvních dvou let německé okupace. Prověřování „rasové kvality“ uchazečů o vstup do německého *Volksgemeinschaft* probíhalo zcela bez ohledu na blížící se porážku nacistického Německa nejméně až do března 1945, jak vyplývá z dochovaných písemných pramenů.²⁶⁶ To jen dokládá důležitost, jakou nacisté přikládali „rase“. Examinátoři z RuSHA získali velkou moc nad osudy obyvatel Protektorátu, a to Čechů i Němců. Rasové prověrky měly umožnit přijímat do německého společenství jen „rasově způsobilé“ jedince, a to bez ohledu na původní národnost dotyčných. Tím však proces poněmčení nekončil, nýbrž začínal. Pro skutečnou „změnu národnosti“ (*Umvolkung*) bylo totiž zapotřebí, aby se úspěšný žadatel plně asimiloval, což pro něj většinou znamenalo povinné přesídlení do staré Říše.

Falešná objektivita rasových prověrek

Jak už bylo zmíněno, vlastní rasové vyšetření prováděl examinátor (*Eignungsprüfer*), který byl *de facto* „terénním pracovníkem“. On byl spolu s vedoucím příslušného pracoviště RuSHA zodpovědný za obsah rasového posudku. Po těchto pracovnících RuSHA se nepožadovalo, aby měli antropologické, lékařské či jiné biologické vzdělání, ač tomu tak v některých případech v Protektorátu bylo.²⁶⁷ Postačovalo jim absolvovat kurs pro rasové examinátory, který se konal v pravidelných běžích v průběhu roku.²⁶⁸ Školení trvalo původně asi čtyři týdny,²⁶⁹ později však byla jeho doba zkrácena na pouhých devět dnů. Probíhalo v Lodži a od roku 1941 také v Praze.²⁷⁰ V první části se probírala témata jako rasová struktura německého národa nebo příznaky „cizích ras“. Praktická část byla zaměřená na

265 Tamtéž.

266 R. NOVOTNÝ, *Česko-moravská pobočka*, s. 199.

267 Tamtéž. V českých zemích sloužil v RuSHA svého času kupř. známý německý antropolog prof. Michael Hesch (Pardubice/Hradec Králové/Jičín, poté Liberec a nakonec Praha) nebo „rasový badatel“ doc. Lothar Stengel-von Rutkowski. Pražskou služebnu RuSHA vedl v letech 1941–1943 prof. Heinrich Schmitz, který byl svou profesí botanikem. V česko-moravské pobočce RuSHA působili i lékaři jako dr. Erich Hußmann či dr. Archibald Kaven.

268 ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 128, Hodnocení Richarda Dobnera, 18. 7. 1942.

269 I. HEINEMANN, *Ambivalente Sozialingenieure? Die Rassenexperten der SS*, in: Gerhard Hirschfeld – Tobias Jersak (Hg.), *Karrieren im Nationalsozialismus*, Frankfurt/Main 2004, s. 73–98, zde s. 75–76; TÁŽ, „Rasse, Siedlung“, s. 17, 590–591.

270 I. HEINEMANN, „Rasse, Siedlung“, s. 200.

nácvik rasové klasifikace osob, což si měli adeпти možnost vyzkoušet na figurantech.²⁷¹ Takto krátký kurs však nemohl budoucím examinátorům poskytnout potřebné zkušenosti, které potřebovali k samostatné práci.

Formu a podobu rasových vyšetření zásadně ovlivňoval požadavek na důsledné utajení procesu selekce. Zvláště v protektorátním prostředí nebylo žádoucí, aby se české obyvatelstvo dozvědělo o rasovém zkoumání, aby to nevyvolávalo neklid a obavy z chystané germanizace. Nejčastějším způsobem bylo rasovou prověrku maskovat jako běžné zdravotní prohlídky.²⁷² Při posuzování smíšených sňatků se znovu využilo povinných lékařských prohlídek, kdy německý úřední lékař zapisoval do formuláře údaje nutné pro rasovou klasifikaci.²⁷³ Svá zjištění pak posílal referentovi RuSHA, v jiných případech se však sám rasový examinátor převlékl do bílého lékařského pláště a probandy posuzoval osobně.²⁷⁴ V případě žádosti o německou státní příslušnost se vyšetření uskutečnilo formou pohovoru, přičemž bylo běžné, že examinátor byl v civilu.²⁷⁵ Civilní oděv byl doporučován i při jiných typech prověrek.²⁷⁶

Snaha o utajení přitom vedla k tomu, že examinátor mohl získat jen omezené množství rasových znaků, a výsledky klasifikace tak byly dosti nepřesné. Řádné antropologické vyšetření bylo prováděno jen zřídka.²⁷⁷ Úzkostlivá opatření pro utajení byla přitom někdy až paranoidní – Čech se nesměl ani dozvědět o existenci RuSHA, proto bylo nařízeno nepoužívat v adresních štítcích korespondence názvů služeben nebo užívat dokonce dvojité obálky.²⁷⁸ Tato opatření ale nebyla příliš úspěšná, neboť začaly kolovat zvěsti mezi českým obyvatelstvem, a dokonce i prosáklly do tisku informace o rasových šetřeních, což kritizoval šéf plzeňské služebny Oehl: „*Pokud ani polointeligentní Češi nejsou schopni rozpoznat, že jsou rasově prověřováni, lze to jen stěží vyjádřit jasněji.*“²⁷⁹ Reagoval tím na jeden článek v *Brünner Tageblatt*.

271 Carsten KLINGEMANN, *Soziologie und Politik: Sozialwissenschaftliches Expertenwissen im Dritten Reich und in der frühen westdeutschen Nachkriegszeit*, Wiesbaden 2009, s. 221–222.

272 R. NOVOTNÝ, *Zdravotní prohlídky jako nástroj rasové selekce v Protektorátu Čechy a Morava*, in: Radek Slabotínský – Pavla Stöhrová (eds.), *Zdraví a nemoc v dějinách člověka a zvířat*, Brno 2014, s. 158–179, zde s. 159–160.

273 Tamtéž, s. 172–173.

274 Václav KRÁL, *Zločiny proti Evropě*, Praha 1964, s. 106.

275 NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109-11/8, Künzel K. H. Frankovi, 19. 6. 1941.

276 ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 128. Oehl Preuřovi, 18. 7. 1942. Rozkaz Wirtze, 7. 9. 1942.

277 Problém byl v tom, že řádné a důkladné antropologické vyšetření by zabralo příliš času a bylo by nejen nepraktické, ale i nápadné. Často ani nedocházelo k použití antropometrického instrumentáře.

278 ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 128, Wirtz vedení pobočky o poštovních zásilkách, 26. 8. 1942.

279 Tamtéž, Oehl vedení pobočky o utajení rasových prověrek, 21. 8. 1942.

Rasové vyšetření trvalo v závislosti na jeho formě několik minut až hodinu – v případě osobních pohovorů v záležitostech státní příslušnosti.²⁸⁰ Pokud bylo realizováno důkladnější rasové vyšetření, nedbali rasoví examinátoři na základní etické principy antropologie.²⁸¹ To se týkalo především nahoty probandů. Přirozený stud zvláště žen byl umocňován pořizováním fotografií. Na rozdíl od tehdy běžné praxe se přitom nezakrývaly na snímcích obličeje.²⁸² Lidé tak byli degradováni na úroveň „pokusných králíků“. Nakonec bylo povoleno využívání ženských examinátorek pro rasové vyšetření žen.²⁸³

Standardní rasové vyšetření spočívalo v posouzení až 21 ukazatelů somatometrického a somatoskopického charakteru: tělesné výšky, konstituce, držení těla, relativní délky dolních končetin, tvaru hlavy, týlu, nosu (včetně výšky a šířky), prominence lícních kostí, hloubky uložení očí, tvaru oční štěrbin, kožních záhybů očního víčka, tvaru rtů, brady, vlasové textury a barvy vlasů, očí a kůže. Zjištěné hodnoty byly zapsány do „rasové karty“.²⁸⁴ Každý ukazatel měl přitom pět proměnných, což odpovídalo 105 rasovým znakům. V Protektorátu však bylo z důvodu utajení běžnější podchycení menšího počtu znaků. Pokud bylo vyšetření důkladnější, použil examinátor běžné antropologické nástroje jako antropometr, kefalometr a vzorníky pro určování vlasové textury a barvy kůže, vlasů a očí.²⁸⁵

Na základě antropologických znaků bylo možné sestavit vzájemný poměr rasových prvků ve fenotypu vyšetřovaného člověka, který byl nezbytný pro sestavení rasového vzorce a zařazení do příslušné kategorie. Nebyl žádný problém klasifikovat „rasově čisté“ typy, ale takových jedinců bylo ve středoevropském a východoevropském kontextu jen velmi málo, a převažovaly tedy typy smíšené. Rozlišovat jednotlivé rasové komponenty bylo pro examinátora mnohem obtížnější, zvláště případe tzv. menšinových či sekundárních

280 ZA Opava, ŽRKUN Fulnek, kart. 17, inv. č. 121, Wirtz okresnímu úřadu v Sušici, 26. 1. 1943.

281 Český poválečný antropolog Vojtěch Fetter doporučoval měřit probandy zvlášť a brát ohledy k vyšetřovaným osobám. Muže měli měřit jen mužští antropologové a ženy antropoložky. Fetter na nahotě u při vyšetření netrval, ač to bylo zvláště v případe dětí běžné. Srov. Vojtěch FETTER et al., *Antropologie*, Praha 1967, s. 34.

282 Srov. Rudolf MARTIN, *Lehrbuch der Anthropologie in systematischer Darstellung*, 2. Auflage, Band II, Jena 1928, s. 236, obr. 85c. Obličeje dětí však ani zde zpravidla zakrývány nebyly. Viz Tamtéž, s. 299–300, obr. 120a, 121.

283 I. HEINEMANN, „Rasse, Siedlung“, s. 199. O nasazení examinátorek se uvažovalo i v Protektorátu. NA Praha, NSM, sign. 110-7/77, Pracovní zpráva velitele RuSHA v Čechách a na Moravě za měsíc červenec 1943.

284 Vzorem pro rasovou kartu byl zřejmě záznamový vyšetřovací list používaný Biologickým ústavem Říšské akademie pro tělesnou výchovu, kde působil B. K. Schultz. Srov. B. K. SCHULTZ, *Taschenbuch der rassekundlichen Meßtechnik*, München 1937, s. 98–100. Vzor rasové karty z r. 1942 viz I. HEINEMANN, „Rasse, Siedlung“, s. 64–65. Ke správnému vyplnění karty sloužila směrnice: „Richtlinien zur Ausfüllung der R-Karte“.

285 Examinátoři RuSHA používali především Schultzovy kartonové vzorníky pro barvu očí (Martin-Schultz), vlasů a kůže. Srov. B. K. SCHULTZ, *Taschenbuch*, s. 55–56. Tyto vzorníky vydal ve spolupráci s M. Heschem. Pro určování barvy vlasů se někdy užívalo vzorníku Fischer-Sallerova.

podílů. Řada znaků byla totiž stejná u více rasových typů.²⁸⁶ Musely se tedy hledat určité rozlišovací znaky – kupř. odstín plavé barvy vlasů odlišoval nordickou a východobaltickou rasu. Dost často se ovšem sázelo na „celkový dojem“. Pokud si examinátoři nevěděli rady s interpretací určitých znaků, uvedli do posudku předpokládanou příměs s otazníkem. Snazší byla přitom identifikace „mimoevropských prvků“. Příměs negroidní tak např. prozrazovaly typicky kudrnaté vlasy a dlouhé horní končetiny; pro příznak mongoloidní příměsi svědčila přítomnost *epicanthu* či plochého obličeje; vliv orientální rasy byl prý charakteristický mandlovýma očima apod. Ovšem např. předoasijská rasa typická pro Židy měla řadu rysů shodných s vysoce hodnocenou dinárskou rasou. Bylo nutné také brát ohledy na dědičný přenos znaků.

Velmi problematické bylo rasové posuzování dětí a mládeže, poněvadž určité tělesné znaky nebyly ještě zcela vyvinuty. Proto vydal RuSHA manuál pro hodnocení rasových znaků dětí a mladistvých.²⁸⁷ V něm byli examinátoři poučeni, že jsou značné rozdíly v tempu růstu mezi evropskými rasami,²⁸⁸ tělesných proporcích,²⁸⁹ formování tvaru hlavy (zadní část hlavy prý roste až do 20. roku, což bylo důležité pro stanovení dlouholebosti u např. nordické rasy) a zejména vývoje pigmentace s ohledem na jednotlivé fáze ontogeneze. Světlé rasy prý dosahují své definitivní, dědičnými faktory podmíněné barvy vlasů teprve na konci růstu, někteří jedinci až k 30. roku života. I u tmavších ras se mohou přitom vyskytnout v dětství světlé vlasy. Barva očí prý dosahuje konečné podoby ve druhém a třetím roce života. Aby mohla být u dětí a mladistvých stanovena správná „rasová diagnóza“), bylo nutné, aby examinátor dbal při vyplňování rasové karty zvláštní ohledy na růstové změny. U určitých znaků měly být předjíhány růstové změny, které se daly očekávat. Některé vysoce variabilní znaky (tělesná výška, konstituce, relativní délka nohou, tvar obličeje, výška a šířka nosu nebo tělesné ochlupení) se v těchto případech doporučovalo nevyplňovat. Rasové vyšetření se u dětí mladších dvou let nedoporučovalo.²⁹⁰

Rasový examinátor byl mnohdy nucen pouze odhadovat „rasovou kvalitu“ určitého jedince, protože neměl příležitost provést důkladné antropologické vyšetření. Problémy vyvstaly hlavně u hraničních či nejednoznačných případů. Tehdy hodnotil rasový exa-

286 Nordický typ se v 15 znacích shodoval s fálským, ve 13 s dinárským a ve 12 s mediteránním.

287 NA Praha, Úřad říšského protektora (dále jen ÚŘP) – Dodatky II, kart. 57, Bewertung der rassischen Merkmale an Kindern u. Jugendlichen, nedat.

288 Nejpozdější růst byl zaznamenán u Severoevropanů, resp. nordické rasy, a to až do 28. roku života (muži).

289 U alpské a východobaltické rasy leží prý těžiště těla výše, u nordické, fálské a orientální rasy spíše níže a u černochů pak mnohem výše. Štíhlé rasy údajně dosahují svých typických forem teprve s ukončením růstu.

290 ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kart. 17, inv. č. 121, posudek služebny RuSHA v Plzni ve věci rasového přezkoumání dcery Ottilie B., 24. 9. 1943. Přesto se našli examinátoři, kteří se snažili určit „rasovou kvalitu“ ještě mladších dětí (v tomto případě 9měsíčního): NA Praha, ÚŘP, sign. 114-342-2, posudek služebny RuSHA v Hradci Králové ve věci smíšeného sňatku Hildegard M. a Jaroslava H., 19. 3. 1943.

minátor celkovou osobnost,²⁹¹ což bylo ovšem podle Klingemanna prakticky nemožné při objemu vyšetřovaných lidí.²⁹² Jinými slovy šlo o to, jak se proband examinátorovi líbil po stránce tělesné i duševní. Pro negativní rasové hodnocení pak stačila přítomnost určitého tělesného znaku: podprůměrné výšky, krátkých prstů, plochého obličeje, malého nosu atd.²⁹³

Referenti RuSHA se samozřejmě dopouštěli chyb při rasové klasifikaci, jakožto i při zařazování do jednotlivých kategorií. Rasový vzorec tak ne vždy odpovídal rasové kategorii.²⁹⁴ Examinátor tak odmítl udělit jedné české učitelce vzorec c AIII z důvodu příliš silného podílu východobaltické rasy, aby použil nestandardní vzorec c/d AIII, což postačovalo ještě pro zařazení do kategorie RuS II. Rozhodujícím faktorem pro pozitivní hodnocení tu byly „dobré vnitřní kvality“ probandky.²⁹⁵ V jiném případě z Pardubic byla nejspíš nedopatřením zařazena osoba se vzorcem 4/5 c AIII do kategorie RuS III – i tak zůstalo hodnocení pozitivní.²⁹⁶ Byly případy, kdy musela centrála česko-moravské pobočky RuSHA zasáhnout a korigovat chyby regionálních referentů.²⁹⁷ Horší to pak bylo v případech, kdy byly vydány dva protichůdné rasové posudky. Některá vyšetření se totiž opakovala a jeden člověk tak mohl být prověřen dvakrát či dokonce třikrát.²⁹⁸ Protektorátní příslušnice Marie G., která se hlásila k německé národnosti, tak byla původně služebnou v Praze označena za „nežádoucí přírůstek“ (RuS III), stejné pracoviště posléze vydalo konečné stanovisko, podle kterého byla Marie G. „únosným přírůstkem“ (RuS II), a tedy poněmčitelná. V tomto ohledu byla brána v potaz dobrá znalost němčiny a slušné sociální zázemí.²⁹⁹

291 Srov. C. KLINGEMANN, *Soziologie und Politik*, s. 215.

292 Tamtéž.

293 ZA Opava, ŽRKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 124, Künzel vedoucímu klatovské služebny RuSHA, 18. 2. 1942. Tamtéž, Posudek služebny RuSHA v Klatovech ke smíšenému sňatku Petra K. a Stefanie K., 10. 2. 1942.

294 SOA HK, OLR Pardubice, kart. 7, inv. č. 83, Posudek služebny RuSHA v Pardubicích ve věci smíšeného sňatku Johanna F. a Marie Š., 23. 3. 1942.

295 ZA Opava, ŽRKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 128, posudek služebny RuSHA v Plzni na učitelku Z., 10. 9. 1942.

296 SOA HK, OLR Pardubice, kart. 7, inv. č. 83, Posudek služebny RuSHA v Pardubicích ve věci sňatku Rudolfa H. a Marie D., 26. 11. 1941. ZA Opava, ŽRKUN Fulnek, kart. 17, inv. č. 121, Posudek služebny RuSHA v Plzni ve věci sňatku S./E., 1. 11. 1943.

297 ZA Opava, ŽRKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 124, Posudek služebny RuSHA v Klatovech ve věci smíšeného sňatku Františka Sch. a Anastasie M., 29. 1. 1942, Posudek služebny RuSHA v Klatovech, přeškrtnuto, 2. 10. 1941. ZA Opava, ŽRKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 124, Künzel vedoucímu klatovské služebny, 18. 2. 1942.

298 NA Praha, NSM, sign. 110-4/204, Posudek pražské služebny RuSHA ve věci rodiny J. L. Preußův posudek, 3. 7. 1942; Zpráva Preuße, 5. 1. 1944; Německé státní ministerstvo k žádosti J. L. o zrušení občanství, 6. 1. 1945. František L. se svou rodinou byl vyšetřen celkem třikrát, aby se zjistilo, že je z rodiny poněmčitelný pouze jeho syn. ZA Opava, ŽRKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 124, Posudek služebny RuSHA v Klatovech ve věci smíšeného sňatku Františka B. a Wilhelmine Sch., 14. 2. 1942.

299 NA Praha, NSM, sign. 110-4/197, Velitelství SD v Praze Giesovi ve věci přiznání německé státní příslušnosti Marii G., 28. 9. 1943.

Na první pohled se zdálo být klasifikační schéma RuSHA systematické a objektivní – navíc údajně podepřené vědeckými antropologickými poznatky. Při hlubší analýze ovšem zjistíme, že uplatňování rasových kritérií v praxi nestálo vůbec na pevných základech. Jedním z faktorů negativně ovlivňujících objektivitu rasového zkoumání byl sám examinátor, pro kterého se nepožadovalo odborné vzdělání a podmínkou pro jeho činnost bylo jen krátké školení a určitá praxe. Přesnost rasových diagnóz znehodnocovala úzkostlivá snaha prověrky utajit, což znamenalo, že nemohlo být provedeno řádné antropologické vyšetření a examinátor se musel spolehnout na povrchní pozorování, nižší počet antropologických ukazatelů, popř. dokonce posuzoval probandy jen „od stolu“. Za těchto podmínek bylo opravdu obtížné, ba nemožné rozlišovat jednotlivé rasové prvky u zkoumaných jedinců. To pak vedlo k chybám, ale i tomu, že tentýž člověk byl hodnocen zcela rozdílně dvěma různými examinátory. Nakonec ovšem rozhodoval celkový subjektivní „dojem“ rasového referenta. Systém kritérií navíc sám o sobě poskytoval značný prostor pro subjektivní až oportunní rozhodování.³⁰⁰ Rasová kritéria neměla s vědeckostí moc společného: Závěry nebyly opakovatelné, byl dáván prostor pro subjektivní hodnocení a rasoví referenti si nelámali hlavu ani s etickými aspekty antropologického vyšetření. Autor se proto ztotožňuje s názorem Klingemanna, podle něhož bylo rasové schéma RuSHA pouhým „*pseudovědeckým konstruktem*.“³⁰¹ Na tomto konstruktě však bohužel mnohdy závisel další osud nejen českého obyvatelstva Protektorátu.

Závěr

Mechanismus přiznávání německé státní příslušnosti v Protektorátu plně ukázal rozpory mezi nacistickou ideologií a praktickými možnostmi národnostní politiky. Obyvatelstvo Protektorátu bylo totiž výrazně heterogenní. Vedle autochtonní zhruba tříprocentní německé menšiny se snažili nacisté podchytit tzv. „národnostní mezivrstvu“ žijící zejména v jazykově smíšených oblastech. Nutno dodat, že byl také rozdíl mezi Němci žijícími v uzavřených komunitách, a to především v jazykových ostrovech, a mezi Němci rozptýlenými v českém etnickém prostoru.

Často se tak stávalo, že o německé (říšské) občanství stáli spíše různí oportunisté či kolaboranti hovořící česky, a naopak se mnozí lidé německého nebo smíšeného původu stavěli zprvu vůči vstupu do *Volksgemeinschaft* přinejmenším rezervovaně. Až bizarní pak byly zprávy o tom, že k německé národnosti se začali hlásit lidé pochybného charakteru a kriminálníci. To bylo z hlediska nacistické ideologie zcela nepřijatelné. Ovšem na druhou

300 Srov. C. KLINGEMANN, *Soziologie und Politik*, s. 216.

301 Tamtéž, s. 217.

stranu i tito lidé uměle zvyšovali počet údajných německých „soukmenovců“, což se hodilo některým regionálním představitelům okupační moci, kteří si tak mohli připsat „lepší“ výsledky do statistik.

Až do roku 1941 panoval v této oblasti bezmála chaos, čemuž napomáhala poněkud vágní ustanovení právních norem a dalších normativů upravujících státní příslušnost na území Protektorátu. Chyběla totiž striktní kritéria pro definici odpovídajícího adeptů pro německou státní příslušnost. Teprve na jaře 1941 bylo rozhodnuto o tom, že žadatelé o německou státní příslušnost budou podrobeni rasovému posuzování podle měřítek SS. Tohoto úkolu se zhostil RuSHA, který již disponoval zkušenostmi zejména z okupovaného Polska. Regulace tohoto typu se netýkala jen otázky německého občanství, ale i česko-německých sňatků. Udělování německého občanství se stalo jedním z nástrojů nacistické germanizační politiky. Německá státní příslušnost tak mohla být udělována nejen lidem německého původu, nýbrž i „ryzím“ Čechům, pakliže byli shledáni „schopnými poněmčení“ dle rasových kritérií.

Nacistické pojetí germanizace bylo postaveno na rasistických základech vycházejících z tzv. nordické ideologie, jež hlásala nadřazenost nordické rasy. Protože však ani mezi Němci se nejednalo o absolutně dominantní rasový typ, považovaly se za „hodnotné“ ještě další dvě evropské rasy: fálská a tmavovlasá dinárská. Tato idea se odrazila v rasových kategoriích RuSHA. Jednalo se o ucelený systém rasového hodnocení a kategorií, který vycházel z ideologie nadřazenosti nordické rasy a vyjadřoval, do jaké míry se jednotlivec vzdaluje „nordickému ideálu“. Postupně bylo definováno šest kategorií označených římskými číslicemi: I, II, III+, III, IV a IV-F. Za „rasově kvalitní“ přitom platili lidé zařazení do prvních dvou skupin, přičemž do skupiny II byly zahrnuty i osoby dinárské rasy a tzv. vyrovnání míšenci s alespoň polovičním nordickým či fálským podílem a příměšky ostatních evropských ras.

Při procesu poněmčování nebyla rozhodující znalost či neznalost německého jazyka, šlo o „získání dobré krve“ pro německý národ. Rasově způsobilý Čech musel obecně odpovídat „německému rasovému průměru“. Dle kritérií RuSHA byla obecně spodní hranicí pro poněmčení osob cizí národnosti, tedy i Čechů, kategorie RuS II, jež představovala „únosný populační přírůstek“. Problém vyvstal u českých rodin, jejichž hodnocení kolísalo mezi kategoriemi RuS II a III. Tyto rodiny (označované často mezistupněm II/III, „ještě II“ nebo II-) dostávaly zpravidla ještě pozitivní stanovisko rasových examinatorů. Od září 1942 byla pro tyto případy uplatňována nová kategorie RuS III+, která se považovala za „ještě únosný přírůstek“. Do této kategorie spadali už méně „vyrovnání míšenci“, avšak se stále ještě patrnými nordickými, fálskými a dinárskými rasovými podíly. Pro „zpětné poněmčení“ osob německého původu se vztahovala mírnější kritéria než v případě etnických Čechů. Za „ještě únosný přírůstek“ zde platila i kategorie RuS III a v případě „plnokrevných“ Němců dokonce ještě RuS IV. Takový jedinec se označoval jako „poněmčitelný kvůli původu“. Podmínkou bylo mít alespoň jednoho německého prarodiče.

Podle názorů některých referentů RuSHA se měla v případě smíšených sňatků uplatnit mírnější kritéria pro české muže, protože po válce hrozil nedostatek německých mužů. Při povolování smíšených manželství navíc hrály roli i sociální ohledy, resp. to, zda pár už čekal společného potomka. U hraničních případů, kde jeden ze snoubenců (či oba) neuměl německy, se doporučovalo přesídlení do Říše po válce. Pokud se jednalo o sňatek dvou osob neněmeckého původu, z nichž jedna měla německé občanství, ale rasově nevyhovovala, byl sňatek povolen pod podmínkou ztráty německé příslušnosti. Bez ohledu na rasové posudky nakonec rozhodovaly příslušné německé úřady, které navzdory stanovisku RuSHA mohly umožnit získat německé občanství či povolit smíšený sňatek, a to např. u aktivních kolaborantů.

Z metodického i praktického hlediska nelze považovat uplatňování rasových kritérií SS za objektivní. Objektivitu totiž snižovala opatření pro utajení rasových prověrek a dále pak nedostatečná odborná vybavenost rasových examinátorů. Velký prostor byl navíc dáván subjektivnímu osobnímu dojmu referenta RuSHA. To vedlo často k rozdílným, ba dokonce protichůdným posudkům na tutéž osobu. Systém rasových kritérií SS užívaný pro germanizační účely zcela dokonale vystihuje nacistický cynismus a přístup ve vztahu k člověku. Lidská bytost byla degradována doslova na úroveň šlechtěných zvířat.

Autor se snažil přiblížit na konkrétních případech proces udělování německé státní příslušnosti a povolování národnostně smíšených sňatků na základě rasových měřítek. Záměr spočíval v postihnutí, pokud ne všech, tak alespoň většiny aspektů rasového výběru s cílem germanizace českých zemí. Celá procedura byla podrobena kritickému zhodnocení a díky tomu se prokázala pseudovědecká podstata nacistické rasové ideologie, která se na vědu cynicky sama přímo odvolávala. Předložená studie snad napomohla rozšířit dosavadní historiografické poznatky o praktickém uplatňování rasové politiky v kontextu okupace českých zemí.

PhDr. René Novotný, Ph.D.

Krajský úřad Pardubického kraje
rene.novotny@pardubickykraj.cz

Přílohy

Tabulka 1 Stav registrace Němců a zpracování žádostí o německou státní příslušnost k 1. 11. 1940 podle obvodů oberlandrátů. Zdroj: NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/1066).

Obvod OLR	Odevzdané dotazníky	Vydaná osvědčení o státní příslušnosti	% úspěšně zpracovaných žádostí	Další zjištění němečtí občané	Počet registrovaných Němců
Brno	61 153	52 321	85,6	13 507	74 660
České Budějovice	14 747	10 966	74,4	1 096	15 843
Jihlava	29 187	28 516	97,7	428	29 615
Jičín	2 486	1 514	60,9	448	2 934
Kladno	4 052	2 372	58,5	443	4 495
Klatovy	4 153	3 505	84,4	224	4 377
Kolín	1 984	1 443	72,7	621	2 605
Hradec Králové	4 028	2 399	59,6	1 5190	5 618
Moravská Ostrava	32 473	26 266	80,9	5 000	37 473
Olomouc	24 667	21 833	88,5	1 147	25 814
Pardubice	2 909	1 375	47,3	449	3 358
Plzeň	5 805	5 214	89,8	1 398	7 203
Praha	32 680	21 241	65,0	9 149	41 829
Tábor	1 363	957	70,2	379	1 742
Zlín	3 006	2 089	69,5	952	3 958
Protektorát	224 693	182 031	81,0	36 831	261 524

Tabulka 2 Popis rasových kategorií Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS. Zdroj: BA Berlin, sign. NS 47/38, Richtlinien zur Rassenbestimmung, 26. 7. 1943).

Rasová kategorie	Charakteristika
RuS I	Ryze nebo převážně nordické a fálské typy, které jsou z hlediska dědičného zdraví a výkonnosti prvotřídní.
RuS II	Vyrovnané smíšené typy s významným podílem nordické, fálské nebo dinárské rasy s menší příměsí jiných evropských ras, které jsou z hlediska dědičného zdraví a výkonnosti v pořádku.
RuS III+	Smíšené typy, kterým udávají ráz mediteránní, alpská nebo východobaltická rasa, u nichž jsou ale ještě jasně rozpoznatelné podíly nordické, fálské nebo dinárské rasy, a proto jsou tudíž vnímány ještě jako „vyvážená směs“. Podmínkou pro zařazení do této skupiny je to, že se jedná o jedince či rodiny s vysokou kvalitou dědičného zdraví a s dobrou výkonností.
RuS III	Smíšené typy, jimž udává tón mediteránní, alpská nebo východobaltická rasa, u nichž jsou ale ještě slabě rozeznatelné podíly nordické, fálské nebo dinárské rasy. Sem náleží též osoby slabé a méněcenné z hlediska dědičného zdraví a také lidé s podprůměrnou výkonností.
RuS IV	Do této skupiny náleží osoby ryze nebo převážně alpského nebo východobaltického typu, nevyrovnaní míšenci evropských ras stejně jako osoby silně dědičně zatížené a výkonnostně slabé.
RuS IV-F	Rasoví míšenci s podíly mimoevropských ras a „rasově cizí“ osoby.

Tabulka 3 Způsobilost ke získání německé státní příslušnosti na základě rasových kritérií SS v závislosti na národnostním původu (pro srovnání uvedena též kritéria pro přijetí do SS). Zdroj: BA Berlin, sign. NS 47/38, Richtlinien zur Rassenbestimmung, 26. 7. 1943 (upraveno autorem).

Rasová kategorie	Uchazeči o přijetí do SS	Způsobilost ke získání německého občanství dle původu uchazeče		
		- ryze německého původu	- částečně německého původu	- ryze českého původu (Fremdstämmigen)
RuS I	způsobilý <i>für die SS geeignet</i>	žádoucí přírůstek <i>erwünschter Bevölkerungszuwachs</i>	žádoucí přírůstek <i>erwünschter Bevölkerungszuwachs</i>	žádoucí přírůstek <i>erwünschter Bevölkerungszuwachs</i>
RuS II		únosný přírůstek <i>tragbarer Bevölkerungszuwachs</i>	únosný přírůstek <i>tragbarer Bevölkerungszuwachs</i>	únosný přírůstek <i>tragbarer Bevölkerungszuwachs</i>
RuS III+	(kategorie nebyla zpravidla používána)	ještě únosný přírůstek <i>noch tragbarer Bevölkerungszuwachs</i>	ještě únosný přírůstek <i>noch tragbarer Bevölkerungszuwachs</i>	ještě únosný přírůstek <i>noch tragbarer Bevölkerungszuwachs</i>
RuS III	již nezpůsobilý <i>nicht mehr geeignet</i> - příp. způsobilý do konce války <i>nur für die Kriegsdauer</i>	nežádoucí přírůstek <i>unerwünschter Bevölkerungszuwachs</i> - s ohledem na německý původ však ještě přípustný	nežádoucí přírůstek <i>unerwünschter Bevölkerungszuwachs</i> - s ohledem na německý původ však ještě přípustný	nežádoucí přírůstek <i>unerwünschter Bevölkerungszuwachs</i>
RuS IV	nezpůsobilý <i>für die SS ungeeignet</i> - závažné námitky	neúnosný přírůstek <i>untragbarer Bevölkerungszuwachs</i> - možná výjimka s ohledem na německý původ	neúnosný přírůstek <i>untragbarer Bevölkerungszuwachs</i> - závažné námitky	neúnosný přírůstek <i>untragbarer Bevölkerungszuwachs</i> - závažné námitky
RuS IV-F	plně nezpůsobilý <i>völlig ungeeignet</i> - zásadní námitky	plně neúnosný přírůstek <i>völlig untragbarer Bevölkerungszuwachs</i> - závažné námitky	plně neúnosný přírůstek <i>völlig untragbarer Bevölkerungszuwachs</i> - zásadní námitky	plně neúnosný přírůstek <i>völlig untragbarer Bevölkerungszuwachs</i> - zásadní námitky

Tabulka 4 Výsledky rasových prověrek uchazečů o přiznání německé státní příslušnosti (1943–1945). Zdroj: NA Praha, ÚŘP-ST; NA Praha, NSM.

Období	Celkem vyšetřeno	Pozitivně rozhodnuto	
		Absolutně	Relativně (%)
únor 1943	945	562	59,4
březen 1943	1690	1 192	70,5
duben 1943	2 113	1 196	56,6
květen 1943	1 571	1 106	70,4
červen 1943	993	729	73,4
červenec 1943	1 191	822	69,0
srpen 1943	894	640	71,6
září 1943	613	468	76,3
říjen 1943	476	345	72,5
listopad 1943	383	277	72,3
prosinec 1943	214	155	72,4
leden 1944	398	306	76,9
únor 1944	287	226	78,7
březen 1944	403	283	70,2
duben 1944	321	221	68,8
květen 1944	297	218	73,4
červen 1944	320	220	68,8
červenec 1944	205	164	80,0
srpen 1944	332	251	75,6
září 1944	362	274	75,7
říjen 1944	215	170	79,1
listopad 1944	272	215	79,0
prosinec 1944	146	112	76,7
leden-únor 1945	201	128	63,7
Celkem	14 842	10 280	69,3

Tabulka 5 Výsledky rasových prověrek k žádostem o uzavření národnostně smíšených (převážně česko-německých) sňatků (1943–1945). Zdroj: NA Praha, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě; NA Praha, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu.

Období	Celkem vyšetřeno	Pozitivně rozhodnuto	
		Absolutně	Relativně (%)
únor 1943	132	52	39,4
březen 1943	78	31	39,7
duben 1943	106	44	41,5
květen 1943	71	24	33,8
červen 1943	73	36	49,3
červenec 1943	77	35	45,5
srpen 1943	84	43	51,2
září 1943	127	61	48,0
říjen 1943	122	61	50,0
listopad 1943	110	67	60,9
prosinec 1943	78	46	59
leden 1944	151	103	68,2
únor 1944	101	67	66,3
březen 1944	122	58	47,5
duben 1944	87	48	55,2
květen 1944	120	66	55,0
červen 1944	252	157	62,3
červenec 1944	137	70	51,1
srpen 1944	212	133	62,7
září 1944	223	143	64,1
říjen 1944	166	116	70,0
listopad 1944	178	114	64,0
prosinec 1944	48	32	66,7
leden-únor 1945	175	109	62,3
Celkem	3 030	1 716	56,6

Obrázek 1 Výzva pardubického oberlandrátu k registraci Němců z června 1939. Zdroj: SOKA Pardubice, Sbírka plakátů, sign. 1939-148.

BEKANNTMACHUNG !

Zur Erfassung der deutschen Staatsangehörigen

in dem Oberlandratsbezirk Pardubitz, umfassend die Bezirkshauptmannschaften Pardubitz, Chrudim, Hohenmauth, Leitomischl und Politschka, werden alle deutschen Volkszugehörigen, die auf Grund des Artikels 2 des Erlasses des Führers und Reichskanzlers über das Protektorat Böhmen und Mähren vom 16. März 1939 die deutsche Staatsangehörigkeit erworben haben und am 16. Juni 1939 ihren Wohnsitz im Oberlandratsbezirk Pardubitz hatten, aufgefordert, sich

sofort

schriftlich unter Angabe der Zahl, der Namen und der Geburtsdaten der Familienmitglieder oder persönlich während der Amtsstunden

von 1/29 bis 12 Uhr bei meiner Dienststelle
in Pardubitz

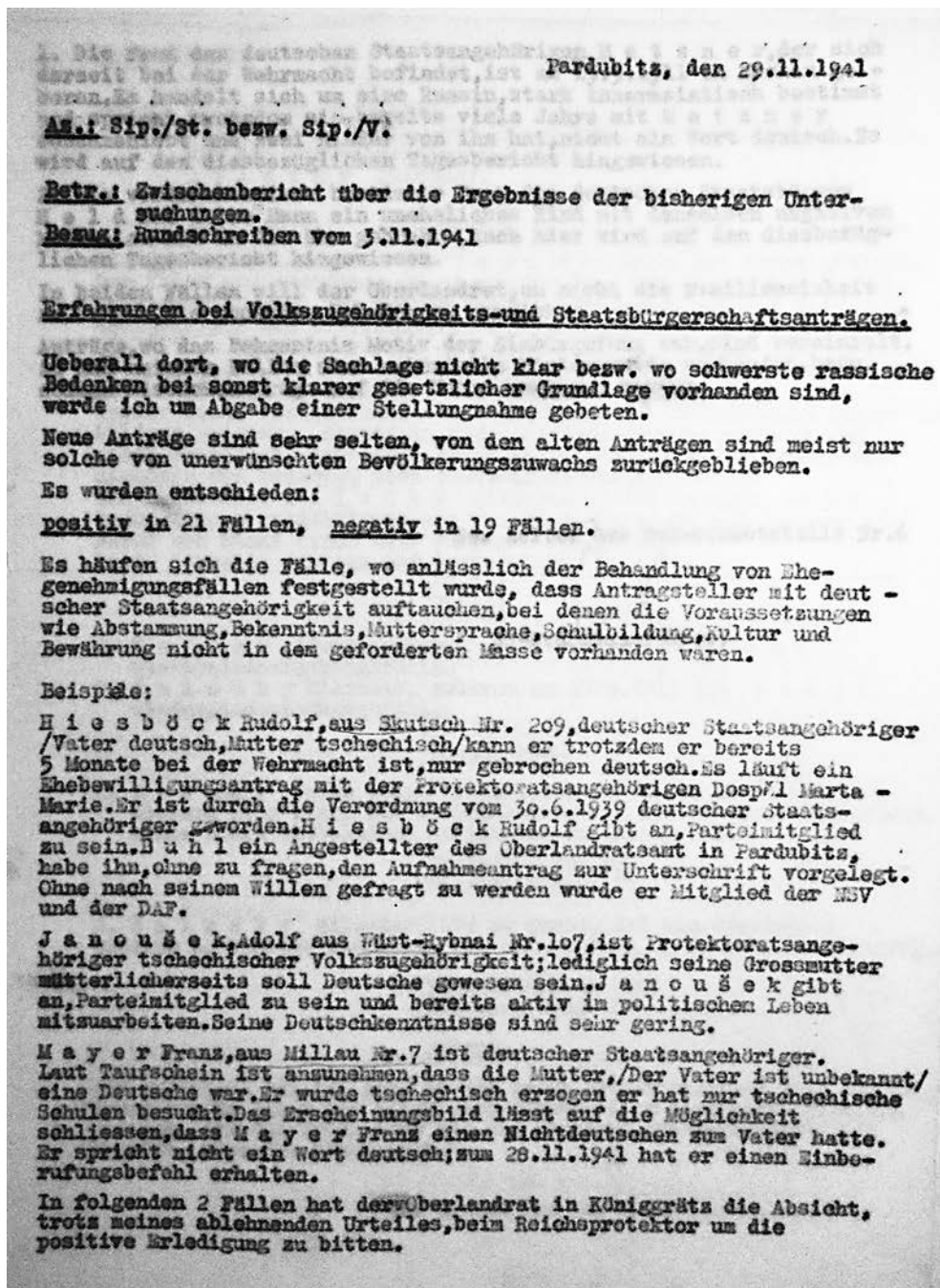
zu melden.

Pardubitz, den 30. Juni 1939.

Der Oberlandrat in Pardubitz:

Jungwirth,
 Regierungsassessor.

Obrázek 2 Zpráva o dosavadních zkušenostech pardubické služebny RuSHA v oblasti určování národnosti a státní příslušnosti (29. 11. 1941). Zdroj: SOA HK, OLR Pardubice, kart. 7, inv. č. 83.

Obrázek 3 Periodický výkaz plzeňské služebny RuSHA ze dne 31. 8. 1942. Za poněmčitelne zde byly označovány pouze osoby zařazené do kategorií RuS I a II. Namísto kategorie RuS IV-F byla užitá kategorie V. Zdroj: ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 128.

Pilsen, den 31.8.1942

Stichtag 31.8.1942

" St " Anträge.

Gesamtzahl der Sippen	10
Gesamtzahl der untersuchten Personen	27
Davon wdf	6 Sippen
" n wdf	4 "
zusammen	10 "

Aufteilung in einzelne Sippenwerte:

I	II	III	IV
-	6	2	2

" We " Anträge

Gesamtzahl der Sippen	32
Gesamtzahl der untersuchten Personen	63
davon wdf	13 Sippen
" n wdf	19 "
zusammen	32 "

Aufteilung in einzelne Sippenwerte:

I	II	III	IV	V
-	13	9	9	1

Anträge auf die Protektoratsangehörigkeit.

Gesamtzahl der Sippen	1
Gesamtzahl der untersuchten Personen	2

Die Sippe wdf, Sippenwert : II.

Obrázek 4 Požadavky k rasovému vyšetření na brněnské služebně RuSHA, kterou vedl v roce 1941 Johannes Preuß. Zdroj: MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu Říše, sign. Wi 200-035.

Dienststelle Dr.Preuß.

Mitzubringen sind:

Lichtbilder von den Kindern, die nicht zur Untersuchung erscheinen und von den weiteren Angehörigen (Eltern, Geschwister, Geschwister der Eltern, Großeltern usw.), selbst wenn sie keinen Antrag auf Zuerkennung der deutschen Staatsangehörigkeit gestellt haben oder auch bereits deutsche Staatsangehörige sind.

Die Lichtbilder, die alte Familienbilder sein können, werden nach Einsichtnahme sofort zurückgegeben.

Die beiliegenden Sippenfragebogen sind für jeden Antragsteller genauestens auszufüllen, da sonst keine Erledigung des Antrages erfolgen kann.

Obrázek 5 Protokol k určování německé národnosti, do kterého se doplňoval výsledek rasové prověrky prováděné služebnou RuSHA. Zdroj: MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu Říše, kart. 20, sign. 100.

Der Landespräsident in Brünn		Brünn, den
Reichsauftragsverwaltung		
Feststellung der deutsch... V.o.l.k.s.z.u.g.e.o.h.s.r.i.g.k.e.i.t....		
des/ der..... in.....		
geboren am.....		
wohnhaft in.....		
1/ Familienstand:	ledig - verheiratet - verwitwet - geschieden	
2/ Rassistische Einordnung:	deutsch - Mischling I. Gr. - Mischling II. Gr.	
3/ Abstammung/ Vorfahren bis zu den Großeltern/:	blütig deutsch tschechisch gemischtspr. & 1	
4/ Religionsbekenntnis:	gottgläubig röm.kath. evang.	
5/ Volkszugehörigkeit d. Ehegatten	deutsch tschechisch	
6/ Sprachkenntnisse:	deutsch p.m. tschechisch p.m.	
7/ Umgangssprache in der Familie:	deutsch tschechisch gemischtspr.	
8/ Wirtschaftliche Verhältnisse:	gesichert ungesichert rechnet mit Verbesserung	
9/ Erbkrankheiten:	gesund erkrank	Vorfahren erb.
10/ Schulbesuch:	deutsch tschechisch gemischtspr.	
11/ Kinder:		
a/ Alter: Jahre, Jahre, Jahre		
b/ Sprachkenntnisse:	deutsch tschechisch gemischtspr.	
c/ Schulbesuch:	deutsch tschechisch gemischtspr.	
12/ Politische Parteien vor dem 10.10.1938:		
13/ Politische Parteien nach dem 10.10.1938:		
14/ Schutzverbände vor dem 10.10.1938:		
15/ Schutzverbände nach dem 10.10.1938:		
16/ Legionär:		
17/ Gesellschaftlicher Verkehr:	deutsch tschechisch gemischtspr.	
18/ Rassistische Eignung:		
19/ Bevölkerungszuwachs:	erwünscht unerwünscht	
Für den Landespräsidenten:		
für die Kreisleitung der NSDAP		für die RuS-Dienststelle:

Obrázek 6 Formulář ke zdravotnímu vyšetření snoubenců zamýšlejících uzavřít národnostně smíšený sňatek (vyšetření prováděl lékař příslušného německého zdravotního úřadu). Zdroj: NA Praha, ÚŘP, sign. 114-342-3.

mator der Hauptstadt Prag
ichsauftragsverwaltung
Das Gesundheitsamt Prag
r Erb- und Rassenpflege
Alberthof 4 Fernruf 344-61

5

Prag, den 29. Juni 1944.

Zl. 5732/Dr. Schn. **Untersuchungsbogen¹⁾** Prag

für Untersuchungen gemäß dem gemeinsamen Rundesaß des RMdJ.
und des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren zur Dritten VO. zur Durchführung
und Ergänzung des Ehegesetzes v. 22. 10. 40 (RGBl. I S. 1488)

Name: [REDACTED] Vorname: [REDACTED]

früherer Name: [REDACTED]

geboren am 9. Feber 1923 (Geburtsname ufm.) in Pilsen ledig — ~~verheiratet~~ —
ehelich ~~unehelich~~ Zwilling ~~ja~~ nein

Erlerner Beruf: [REDACTED] Jetzt tätig als: Laborantin

3. St. wohnhaft in: Prag-Körbern Straße: [REDACTED] (Haus-Nr.)

(Vorg. vorn) (unbedeckt oder mit Haarschutz) (Kontrollnummer)

Sind die Bilder kennzeichnend oder imwiefern etwa nicht?
(Bilder, die einen nicht charakteristischen oder irrigen Eindruck machen, sind zurückzugeben und durch bessere zu ersetzen)

Sippenakte Nr. 5732 Lichtbild-Nr. 2029

Familien- und Sippenvorgeschichte
(auch Hervorhebung des Maßes des deutschen Bluteschlages)

Die Antragstellerin ist tschechischer Abstammung, sie spricht ganz
gut deutsch.

Erbbiologisch, soweit bekannt, o.B.

¹⁾ Die Beantwortung der durch Kleindruck gekennzeichneten Befunde ist notwendig, wenn sie zur Begründung der Diagnose erforderlich erscheint.

B 101 (4. 41) Reichsanstalt, Berlin Din 476 A 4

Obrázek 7 Formulář k „rasovému nálezu“, který sloužil jako podklad pro rasové posouzení vhodnosti národnostně smíšeného sňatku (formulář vyplňoval zpravidla lékař německého zdravotního úřadu). Zdroj: NA Praha, ÚŘP, sign. 114-342-1.

Bezirkshauptmann in Prag-Land Nord
Reichsauftragsverwaltung
Deutsches Gesundheitsamt
Beratungsstelle für Erb- u. Rassenpflege
Prag II., Albrechtstr. 4.
Telefon 344-28, 344-61

Der Primator der Hauptstadt Prag
Reichsauftragsverwaltung
Aufsichtsbehörde des Standesamtes
Eingegangen: 10. XII. 1942
Anlagen: 1

Zusatzbogen zum Rassenbefund von: Willibald Herold

ZM 2144/Schn

Merkmal	Zutreffendes ist zu unterstreichen	Bemerkungen über Besonderheiten oder Auffälligkeiten.
Wuchs	hoch - mittel - klein. Grösse in cm ... 169,5 mager - schlank - mäßig - kräftig - untersetzt - dick regelmäßige Angabe des Konstitutionstypus nach Kretschmer	ethl
Körperbau	groß - mittel - klein	
Hautfarbe	blauweiss - reissweiss - gelblichweiss - gelblich - bräunlich - braun - oliv - (an unbelichteten Stellen, Innenseite der Oberarmel)	
Farbe	aschblond - goldblond - dunkelblond -; rötlich - rot -; braun - dunkelbraun - schwarzbraun - schwarz -	
Haar	Form straff - schlicht - flachwellig - engwellig - geräuselt - kraus -	
Stärke	dick - mittel - fein -	
Augenfarbe	dunkelblau - blau - grau - grünlich - gemischt - hellbraun - dunkelbraun - schwarzbraun -	
Lage d. Auges	tief - mittel - oberflächlich - vorgewölbt -	
Lidspalte	weit - mittel-eng -; gerade - schräg aufwärts - abwärts -	
Deckfalte	hoch - mittel - tief - fehlt -	
	Kugel Spindel Halbspindel Mandel indid Mangelhafte Epicanthus	
Kopfform	1 2 3 4 5	
Gesichtform	1 2 3 4 5 6	
Kinnbein	vorstehend flach - vorstehend rund - zurücktretend	
Nasenform	1 2 3 4 5 6	
Nasen/Nügel	ansteigend - gewölbt - wölbig -; dünn - dick -	
Auffälligkeiten der Gesichtsbearbeitung	Merkmale: (Nasenbrücke, Seitenknöchelchen, Lippenform, Kinnwinkel, Mundwinkel, etc.)	

Der Bezirkshauptmann in Prag-Land Nord
Reichsauftragsverwaltung
Deutsches Gesundheitsamt
Beratungsstelle für Erb- u. Rassenpflege
Prag II., Albrechtstr. 4. Telefon 344-28, 344-61.
H. N.
Prof. Dr. Thoma

Obrázek 8 Podrobný rasový posudek klatovské služebny RuSHA ve věci žádosti o uzavření národnostně smíšeného sňatku ze dne 13. 3. 1942. Zdroj: ZA Opava, ŽRKUN Fulnek, kart. 18, inv. č. 124.

Betr.: XII/E/12039/12040. Ca/Th.
Karl Angermann, geb. 26.7.1920,
Anna Chladek, geb. 7.5.1923,
wohnhaft in Klattau, Schulgasse 92.
Bezug: VO. zur Regelung von Staatsangehörigkeitsfragen gegen-
über dem Protektorat Böhmen und Mähren vom 6.6.1941,
RGBI. I; s.308.

R - Gutachten I

- 1.) Der deutsche Staatsangehörige Karl Angermann ist
z.Zt. bei der Wehrmacht.

Die Protektoratsangehörige Anna Chladek ist rein
tschechischer Herkunft aus dem Bezirk Klattau. Sie versteht
und spricht nicht deutsch. Sie hat ein 3monate altes Kind
von Angermann. Die Mutter der Chladek befindet sich seit 15
Jahren in einer Irrenanstalt. Der einzige Bruder war auch
geisteskrank und hat Selbstmord begangen. Charakterlich und
politisch wird sie gut beurteilt.

- 2.) Anna Chladek macht einen einfachen und sauberen Eindruck. Ihr
ganzes Verhalten lässt jedoch darauf schliessen, dass auch sie
selbst erblich belastet ist. Eine gewisse Psychopathie ist
offensichtlich.

- 3.) Anna Chladek ist fälsch mit ostbaltischem und ostischem
Einschlag. (165 cm)

Formel: 3 c B I
Einzelentscheid: IV
V. o ob IV
M. kein Bild

Sippenentscheid Chladek: IV

- 4.) Der Verlobte scheint vorwiegend nordisch zu sein.

Einzelentscheid: mindestens II

- 4.) Die Protektoratsangehörige Anna Chladek ist nicht wiederein-
deutschungsfähig. Gegen die Eheschliessung mit dem deutschem
Staatsangehörigen Karl Angermann bestehen Bedenken.

Der Dienststellenleiter.

Ca

Summary

Contribution to the Issue of Determining Nationality and Citizenship on the Basis of Racial Criteria in the Protectorate of Bohemia and Moravia

The study performs a critical examination of the mechanism of granting German citizenship in the Protectorate of Bohemia and Moravia, revealing the contradictions between Nazi ideology and the practical limitations of the nationalities policy. The population of the Protectorate was highly heterogeneous, including a small indigenous German minority and a “national middle layer” in linguistically mixed areas. Differences emerged between Germans living in isolated communities and those dispersed within Czech ethnic regions.

The process often attracted opportunists and collaborators, while individuals of German or mixed origin initially showed reluctance to join the *Volksgemeinschaft*. Reports even surfaced of criminals claiming German nationality, which conflicted with Nazi ideology but inflated the statistics for local occupation authorities. Until 1941, vague legal provisions created chaos in the citizenship regulations. It was only in the spring of 1941 that applicants underwent racial assessments based on SS criteria, managed by the SS Race and Settlement Main Office (RuSHA), which had prior experience in occupied Poland.

German citizenship became a tool for Nazi Germanisation policies, extending not only to individuals of German descent but also to “pure” Czechs deemed “capable of Germanisation” under the racial criteria. Nazi racial ideology, rooted in “Nordic” superiority, categorised individuals into six racial groups, with the first two considered “racially valuable”. The process prioritized “good blood” over language proficiency, aiming

to integrate racially suitable individuals into the German nation.

A problem arose with Czech families whose racial classification fluctuated between categories II and III. These families, often labelled as intermediate cases, generally received positive assessments from racial examiners. From September 1942, a new category, III+, was introduced for such cases, who were considered a “still acceptable addition”. This category included less “balanced mixed-race individuals” who still exhibited visible so-called “Nordic”, “Phalian”, and “Dinaric” racial traits.

For the “re-Germanisation” of individuals of German origin, the criteria were more lenient than for ethnic Czechs. Category III was regarded as a “still acceptable addition” for them, and even category IV in the case of “pure-blooded” Germans. Such individuals were labeled as “Germanisable because of their ancestry”, provided they had at least one German grandparent.

The paper highlights the pseudoscientific nature of Nazi racial policies, which degraded human beings to the level of bred animals. It performs a critical evaluation of the racial selection process, including mixed marriages, and exposes the subjective and inconsistent assessments by RuSHA officials. The findings contribute to historiographical knowledge of Nazi racial policies during the occupation of Czech lands, emphasising their cynical manipulation of science for ideological purposes.

